

yaşam
hakları
derneği

KANUN HÜKMÜNDE İHLALLER

KHK Mağdurlarına Yönelik Çalışma Hakkı İhlalleri ve
Ayrımcılık Araştırması

Yaşam Hakları Derneği (yahader)

 Aziz Mahmut Hüdai Mah.
Kaçal İş Merkezi NO:58/19
Üsküdar-İstanbul

 Telefon: 0216 310 5013

 info@yahader.org

 www.yahader.org

"Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca Yaşam Hakları Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır"

KISALTMALAR

OHAL: Olağanüstü Hal

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

KESK: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu

FETÖ: Fetullahçı Terör Örgütü

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü

KOSGEB: T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

AYM: Anayasa Mahkemesi

BM: Birleşmiş Milletler

AB: Avrupa Birliği

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

İHOP: İnsan Hakları Ortak Platformu

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

CEDAW: Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti	5
Sunum	8
Giriş	10
1.Yöntem ve Kapsam	13
1.1 Katılımcı profili	14
1.1.1 Cinsiyet	14
1.1.2 Yaş dağılımı	14
1.1.3 Eğitim düzeyi	15
1.1.4 Medeni durum	15
1.1.5 Meslek, kıdem ve sendika üyeliği	16
1.1.6 İl dağılımı	17
1.1.7 KHK tarihi	17
2.BULGULAR	17
2.1 İhraç sürecine ait bulgular	17
2.1.1 İhraç edilmeden önce herhangi bir soruşturma geçirilip geçirilmediği	17
2.1.2 İhraç gerekçesinin bilinip bilinmediği	18
2.1.3 Yakınların yaşadığı hak ihlalleri	20
2.1.4 OHAL Komisyonu başvuru sonuçları	21
2.2 İhraç edildikten sonraki çalışma yaşamı	22
2.2.1 İhraçtan sonra iş aranıp aranmadığı	22
2.2.2 İşsiz kalınan süreçte sosyal yardım alınıp alınmadığı	24
2.2.3 İş arama sürecinde yaşanan hak ihlalleri ve maruz kalınan ayrımcılık	25
2.2.4 İhraçtan sonra çalışma yaşamı ve sosyal dışlanmışlık	27
2.2.4.1 Kendi işini kurmayı düşünenler, kurabilenler	32
2.3 Malvarlığına ve banka hesaplarına tedbir konulması	33
2.4 Hem kadın hem KHK'lı olmak	33
2.5 Ötekini anlamaya ve ayrımcılığa dair görüş ve yorumlar	36
2.6 Öneriler	38

YÖNETİCİ ÖZETİ

Yaşam Hakları Derneği olarak bu çalışmada, KHK mağdurlarının ihraçlar ve sonrasında, çalışma yaşamında maruz kaldıkları hak ihlallerine dikkat çekmeyi, böylece yükümlüleri belirleyip hesap verilebilirlik konusunda katkı sunmayı amaçladık. Çalışmamızın çerçevesini çizerken, Türkiye'nin de onayladığı, ILO 111 nolu Ayrımcılık (İş ve Meslek) sözleşmesinin 1. ve 2. maddelerini referans aldık.¹

Çalışmamızda kadın KHK mağdurlarına ağırlık vererek, Olağanüstü Hal KHK'larına toplumsal cinsiyet açısından da yaklaşmayı hedefledik. KHK'lı kadınların, ihraçlardan sonra yeniden iş bulabilme, özel yaşamlarında ve sosyal yaşamda varolabilme mücadeleleri sırasında, maruz kaldıkları hak ihlallerini ortaya çıkarmayı amaçladık.

Araştırma safhasına geçmeden önce, OHAL KHK'ları ile ilgili yayınlanan raporlar, haberler taranarak literatür çalışması yapılmıştır. Söz konusu literatür çalışması ile elde edilen bilgiler soru formu hazırlığında ve referans verilerek nihai raporda kullanılmıştır.

Etkiniz tarafından sağlanan uzman desteğiyle araştırmanın çerçevesi çizilmiş, yöntem ve görüşme teknikleri belirlenmiştir. Uzman desteği çalışma süresince devam etmiştir.

Araştırma kapsamında toplam 52 görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 30 dakika süren, yarı yapılandırılmış bir soru formu çerçevesinde, telefonla ya da online bir platform olan zoom aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması tarihleri Haziran 2020-Ağustos 2020 dönemidir. Görüşülen 52 kişinin 24'ü kadın, 28'i erkektir. Katılımcıların %56'sı üniversite, %29'u lisansüstü eğitim almıştır. Ortalama yaş 43'dür. Araştırma sonucunda ağırlıklı olarak nitel veriler olmak üzere, sayısal veriler de elde edilmiştir.

Yaptığımız araştırma sonuçlarına göre, KHK mağduru katılımcıların çoğu gerçek ihraç gerekçesini bilmemektedir (%69). Bu bilinmezlik hali etiketlenmeye ve sonrasında çalışma yaşamında engellerle karşılaşılmasına ve sonuç olarak da ihlallere yol açmıştır. Bu bilinmezliğin, hem bireysel düzeyde hem de toplumsal yaşam içinde travmatik etkileri olduğu gözlenmiştir.

Yine araştırma sonucu elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda, katılımcıların çoğunun (%73) ihraç edilmeden önce herhangi bir soruşturma geçirmedikleri ya da ceza almadıkları saptanmıştır. İhraçtan önce soruşturma geçirme oranı barış akademisyenlerinde yükselmektedir (%70). Bu bulgu, Barış için Akademisyenlere yönelik öteden beri süre gelen bir baskı politikası olduğunu göstermektedir.

Görüştüğümüz KHK'lıların %69'u ihraç edilmeden önceki işlerinde sendika üyesi olduklarını belirtmişlerdir. Söz konusu veri, sendikalı kamu çalışanlarına yönelik ayrımcı bir uygulama olduğuna dair soru işaretleri doğurmaktadır. Bu uygulama, Türkiye'nin de taraf olduğu ILO 111. Nolu Sözleşme'ye aykırıdır.

Çalışmamızda özellikle odaklandığımız, KHK'lıların ihraçlardan sonra iş arama ve iş bulabilenler için çalışma süreci de hak ihlalleriyle doludur. Kendilerini savunma hakları olmamış, suçları kanıtlanmamış KHK mağdurları devlet nezdinde "sakıncalı" ilan edilmiştir. "Sakıncalı" olarak etiketlenmiş olmaları özel sektörde iş bulmalarını neredeyse imkansız hale getirmiş, kendi işlerini kurma hakkı da tanınmamıştır. Hukukçuların avukatlık yapma hakları ellerinden alınmış, öğretmenlerin lisansları iptal edilmiş, bilirkişilikler geçersiz kılınmıştır. Katılımcıların bir kısmının kendilerini ruhsal olarak iş arayabilecek durumda hissedebilmeleri uzun zaman almıştır.

¹https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm

İhraç edildikten sonra katılımcıların çoğu (%77) “alamayacaklarını bildikleri için” sosyal yardım başvurusunda bulunmamışlardır. Sadece %4 sosyal yardım alabilmiştir, %19 başvurmuş ancak yardım alamamıştır. KHK mağdurları sosyal devlet imkanlarının hiç birinden yararlanamamıştır (işsizlik maaşı, sosyal yardım, İŞKUR, KOSGEB vb).

Araştırmayı gerçekleştirdiğimiz dönem dikkate alındığında, katılımcıların yarısından fazlasının (%58) herhangi bir işte çalışmadığı saptanmıştır. %19’u halen kayıt dışı ve düzensiz işlerde çalışmakta, sadece %23’ü sigortalı, düzenli, ILO’nun “insana yakışır iş”² tanımına uygun işlerde çalışmaktadır.

İhraç tarihinden bu yana kayıt dışı, düzensiz işlerde çalışma oranı %40’dır. Katılımcıların %31’i ihraçtan bu yana hiç iş bulamadıklarını, hiçbir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Bu oranlardan da anlaşılacağı gibi iş bulabilen KHK’lıların çoğu kendi niteliklerinin, deneyimlerinin çok altında işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır.

KHK’lılara genellikle günde 12 saati bulan uzun çalışma saatleri, haftada 6-7 gün çalışma ve birkaç kişinin yapacağı işi tek başına yapma gibi ağır çalışma koşulları dayatılmıştır. Bazı durumlarda katılımcıların kendileri özellikle sigortasız çalışmayı tercih etmiştir. Bunun nedeni sigortalı olmalarının, ihraç edildikleri işlerine ait haklarını geri almalarını engellemesi endişesidir. Çoğu durumda da işlerini kaybetmemek için sigortalı olmayı talep edememişlerdir.

İş arama ve çalışma süreçlerinde KHK mağdurlarının geçmişlerini gizlemek zorunda kaldıkları durumlar olmuştur. Bu, hayatlarının büyük bir bölümünü yaşanmamış saymak, yok saymak gibi ağır bir yükü de sırtlanmalarına neden olmuştur. KHK’lı olduklarının bilindiği durumlarda ise, çoğunlukla işverenler kendilerine iş vermekten korkmuş, “işlerini riske” atmak istemediklerini söylemişlerdir. Ya da yukarıda belirttiğimiz “insana yakışır iş” tanımına uymayan farklı çalışma modelleri önerilmiştir.

Konuya toplumsal cinsiyet açısından yaklaştığımızda, Türkiye’de zaten düşük olan kadın istihdamı³ ihraçlarla birlikte ciddi bir darbe almıştır. Sosyal statülerini ve ekonomik özgürlüklerini kaybeden KHK mağduru kadınlar, kadın kimliğiyle varolabilmenin zaten zor olduğu Türkiye’de, bir de KHK’lı olarak etiketlenmiş olmanın getirdiği ağır yükü taşımak durumunda kalmışlardır. Aileleri tarafından kendilerinden geleneksel kadınlık rollerine geri dönmeleri beklenmiş, dolayısıyla aile ve toplum baskısını daha yoğun hisseder hale gelmişlerdir. İş ararken ya da çalışırken ihraç edilmiş bir kadın olarak o işe mecbur oldukları, başka bir iş bulmalarının çok zor olduğu düşünülmüştür. Bu bakış açısı iş yaşamında kadınların daha fazla tacize, mobinge maruz kalmalarına neden olmuştur.

KHK mağdurlarının, Mayıs 2017’de OHAL Komisyonu kuruluna kadar, verilen ihraç kararına itiraz etme, hukuki yollara başvurma hakkı olmamıştır. KHK’lıların Komisyon kararlarının adil olabileceği yönünde bir beklentileri olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca Komisyon’da bekleyen dosyaların çoğunun KESK üyelerine ve barış akademisyenlerine ait olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, güvenlik soruşturmaları nedeniyle ihraç edilenler ve çalıştıkları kurumlar KHK’lar ile kapatıldığı için işsiz kalan ve çalışma lisansları iptal edilenlere, OHAL komisyonuna başvuru hakkı da tanınmamıştır. Bu kişiler için bütün yargı yolları kapatılmış durumdadır.

² İnsana yakışır iş, insanların çalışma yaşamındaki özelemlerini yansıtmaktadır. Kastedilen, üretken ve adil bir ücret getiren, işyerinde güvenli ve ailelere sosyal koruma sağlayan, kişisel gelişim ve toplumla bütünleşme açısından daha iyi fırsatlar sunan, insanların kaygılarını serbestçe dile getirme özgürlüğüne sahip oldukları, örgütlenerek yaşamlarını etkileyen kararların alınmasına katılabilirlikleri, tüm kadınlar ve erkeklerin eşit fırsatlardan yararlanıp eşit muamele gördükleri işlerdir.

³ <https://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33732#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C4%B0statistik%20Kurumu%2C%20%C4%B0statistiklerle%20Kad%C4%B1n%2C%202019&text=>

Yukarda özetlediğimiz ve raporda detaylı olarak belirttiğimiz, OHAL KHK'ları ile başlayan ve günümüze kadar devam eden çalışma hakkı ihlallerinin son bulması ve KHK mağdurlarının tüm kazanılmış haklarının iade edilmesi, zararlarının tazmin edilebilmesi için Anayasa Mahkemesine, ilgili bakanlıklara, Uluslararası İnsan Hakları Mekanizmalarına ve Sivil Topluma yaptığımız çağrılar ve tavsiyelerimiz raporun sonunda öneriler bölümünde yerlamaktadır.

SUNUM

Yaşam Hakları Derneği⁴ Kasım 2018’de, bir grup aktivist tarafından kuruldu. Kuruluş manifestomuzda yeralan aşağıdaki bölüm derneğimizin kuruluş amacını özetlemektedir:

“İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin üçüncü maddesine göre, herkesin yaşam hakkı, yasanın koruması altındadır. Bu, devletler dâhil hiç kimsenin hayatınızı sonlandırmaya çalışamayacağı anlamına gelir. Bu aynı zamanda devletin, sizi korumak için yasalar yaparak ve bazı durumlarda hayatınız risk altındaysa sizi korumak için adımlar atarak uygun önlemleri alması gerektiği anlamına gelir. Bu anlamda derneğimiz, yaşam hakkına bağlı olan temel hak ve özgürlüklerin uygulanmasında sivil toplumun da destekleyici ve bu hakları geliştirici projeler üreterek, farkındalığı artırmada önemli bir rolü olduğunu hesaba katmaktadır.”

Dernek amacımız doğrultusunda insan hakları ve özgürlüklerine dair alanları takip etmekteyiz. Bu çerçevede, kurulduğumuz dönemde hali hazırda binlerce kişiyi etkilemiş olan ve ağır insan hakları ihlallerine yol açan KHK’lar ve bu çerçevede görevlerinden ihraç edilen kişilerin durumunu izlemekteydik. KHK mağdurlarıyla ilgili bir çalışma yapma fikri aşağıdaki Kasım 2019 tarihli haberi okuduktan sonra daha da güçlendi:

KHK’li olduğu için iş yeri ruhsatı alamadı: Artık korkmuyorum

Ramazan Tekin, 2014 yılında Ağrı’daki bir köyde sınıf öğretmenliği yaptı. 2016’da yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile ihraç edildi. Tekin, ihraç edildikten sonra askere alındı. Askerden döndükten sonra babasından borç alan ve bankadan kredi çeken Tekin, Anamur’da bir dükkan kiraladı ve kafe malzemelerini satın aldı. Tekin 4 ay boyunca kafe işletmeciliği yaptı. İş yeri ruhsatı almak için belediyeye belgelerini gönderen Tekin’e ‘ret’ yanıtı geldi. Gerekçe ise, ‘Sakıncalı’. İçişleri Bakanlığı işyeri açma iznini ‘uygun bulmadığı’ Tekin, dükkanını kapatmak zorunda kaldı. ⁵

İhraçları başlatan ilk Kanun Hükmünde Kararnamenin yayınlandığı 1 Eylül 2016 tarihinden yukardaki haberin yayınlandığı tarihe kadar 3 yıl geçmişti. Kamudaki görevlerinden bir daha geri dönmek üzere ihraç edilen KHK mağdurlarının diğer sorunların yanı sıra, iş bulma ve yeniden toplumsal hayata dahil olma konusunda ne büyük engellerle karşı karşıya olduklarını biliyorduk. Ancak, yukarıdaki haberde kendi işlerini kurabilmelerinin de engellendiğini gördük, bütün kapılar kapatılmıştı KHK mağdurlarına, bu sivil ölümdü. Yıllarca emek verdikleri, deneyim kazandıkları işlerinden bir gecede ihraç edilmiş ve devlet tarafından “sakıncalı” ilan edilmişlerdi. Sadece devlet tarafından değil, ihraç edilmiş olmalarının sonucu olarak, kimi durumlarda aileleri, dostları, iş arkadaşları tarafından da sakıncalı görülmüşler, toplumsal hayattan dışlanmışlardı. Ve pek çoğu neden ihraç edildiklerini bile bilmeden ağır mağduriyetler yaşamaktaydılar.

Yaşam Hakları Derneği olarak bu çalışmada KHK’lıların ihraçlar ve sonrasında, çalışma yaşamında maruz kaldıkları hak ihlallerine dikkat çekmeyi, böylece yükümlülere belirleyip hesap verilebilirlik konusunda katkı sunmayı amaçladık. Çalışma hakkına dair çok ağır bir ihlalle başlayan bu süreçte yaşanan mağduriyetleri ve boyutlarını vurgulamaya çalıştık. Çalışmamızın çerçevesini çizerken, Türkiye’nin de onayladığı, ILO 111 nolu sözleşmenin 1. ve 2. Maddelerini referans aldık.⁶

⁴<http://www.yahader.org>

⁵<https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiye/2019/11/26/khkli-oldugu-icin-is-yeri-ruhsati-alamadi-artik-korkmuyorum>

⁶https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm

Çalışmamızda kadın KHK mağdurlarına ağırlık vererek, insan onuruna yakışır çalışma hakkı ihlallerini, özel yaşamlarında ve sosyal yaşamda varolabilme mücadelelerini ve bu mücadele sırasında karşı karşıya kaldıkları mağduriyetleri ortaya çıkarmayı amaçladık.

Umarız çalışmamız, KHK'luların mağduriyetlerinin biraz daha duyulur ve görülür olması konusunda ufak da olsa bir katkı sunar. Öncelikle yaşadıkları ağır ve zorlu deneyimleri samimiyetle bizlerle paylaşan tüm katılımcılarımıza, Yaşam Hakları Derneği'ne bu fırsatı veren Etkiniz ekibine, çalışmanın başından sonuna kadar bize rehberlik eden uzmanımız, barış akademisyeni Osman İşçi'ye, KHK mağdurlarına ulaşabilmemizi sağlayan KHK platformları üyelerine teşekkür ederiz.

GİRİŞ

15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) yönetimi 2 yıl sürdü. OHAL döneminde yayınlanan 31 kanun hükmünde kararname ile çoğu kamu çalışanı olmak üzere, en az 130 bin kişi, kesin ve süresiz bir biçimde ihraç edildi. Sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte kapatılan özel okul, dersane, sendika vb. kurumlarda çalışanlar da ihraçlarla aynı kaderi paylaştılar.

Nisan 2018 rakamlarına göre ihraç kararı devam eden kadın çalışanların sayısı 21.153'dür. Türkiye'deki kadın istihdamının ne kadar düşük olduğu düşünülürse (%33,9)⁷, bu rakamın yarattığı etki daha iyi anlaşılabilir.

17 Nisan 2018 tarihli İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) "OHAL Uygulamaları Güncelleştirilmiş Durum Raporu'nda" yer alan, OHAL süresi ile sınırlı olmayan, kişilere yönelik tedbirler aşağıda yer almaktadır:

- Kamu görevinden ömür boyu ihraç edilme
- Çalışma lisanslarının iptali
- Kamu kurumlarıyla ilişkin kesilmesi (emekli kamu görevlileri)
- Rütbelerin geri alınması, madalyaların geri alınması
- Mal varlığına tedbir koyma
- Yurtdışına çıkış yasağı ve pasaportların iptali (eşler dahil)

Milli Eğitim Bakanlığının, Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan izin ile faaliyet gösteren özel eğitim kurumlarının kapatılmasının ardından bir genelge ile kapatılan bu kurumlarda (anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise, kurs ve öğrenci yurtları) çalışanların da çalışma lisansları iptal edildi ve herhangi bir eğitim kurumunda görev almaları yasaklandı. Bu düzenlemeden etkilenen kişi sayısı 22.474 oldu.⁸

Bir diğer uygulama hukuk fakültesi mezunu olup, OHAL KHK'ları ile ihraç edilen kamu çalışanları ve akademisyenlerin avukatlık mesleğine dönmelerine Adalet Bakanlığı tarafından itiraz edilmesi ile ilgili olarak yaşanmaktadır. Kaç kişinin bu engelle karşılaştığına dair kesin bir bilgiye erişmek mümkün olmamıştır.

Ayrıca, kayyum atanan belediyelerde ihale usulü iş alacak olan firmaların çalışanları konusunda uygulanan güvenlik soruşturmaları ile "çalışamaz" kararı verilen işçi sayısı konusunda da bilgi edinmek mümkün olmamıştır.⁹

Üniversitelerin idari ve akademik kadrolarından KHK'lar ile ihraç edilenlerin sayısı 1484'ü kadın çalışan olmak üzere 7257 kişi olmuştur. Sadece 177 akademisyenin ihraç kararı kaldırılmıştır. 20 Mart 2018 tarihi itibarıyla kamu üniversitelerinin idari ve akademik kadrolarından ihraç edilenlerin sayısı 7001'e ulaşmıştır.¹⁰

⁷ <https://www.tuik.gov.tr/tr/PreHaberBultenleri.do?id=33732#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C4%B0statistik%20Kurumu%2C%20%C4%B0statistiklerle%20Kad%C4%B1n%2C%202019&text=>

⁸ <https://ihop.org.tr/olaganustu-hal-uygulamaları-guncelleştirilmiş-durum-raporu/>

⁹ <https://ihop.org.tr/olaganustu-hal-uygulamaları-guncelleştirilmiş-durum-raporu/>

¹⁰ <https://ihop.org.tr/olaganustu-hal-uygulamaları-guncelleştirilmiş-durum-raporu/>

OHAL ilanının hemen ardından çıkarılan 667 sayılı KHK ile ilk kurum kapatmaları başlamıştır. Kurum kapatmaları sadece OHAL KHK'ları ekinde yayınlanan listelerle yapılmamış aynı zamanda bazı kurumlara verilen yetkilerle kurulan komisyon marifetiyle de kapatmalar gerçekleşmiştir.

Öncelikli olarak kurumlar "Fethullah Gülen Terör Örgütü" bağlantısı iddiasıyla kapatılmış, ardından gerçekleştirilen kurum kapatmalarının kapsamı hak savunuculuğu yapan örgütlere de genişletilmiştir.

20 Mart 2018 tarihi itibarıyla 1064 özel eğitim kurumu (anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise), 360 özel kurs ve etüd merkezi, 847 öğrenci yurdu, 47 özel sağlık merkezi, 15 özel vakıf üniversitesi, 2 konfederasyona bağlı 29 sendika, 1419 dernek, 145 vakıf, 174 medya ve yayın kuruluşu kapatılmıştır. Ayrıca 985 ticari işletme Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir.¹¹

Ankara Barosu'nun 2018 yılında yaptığı bir çalışmaya göre kapatılan dernekler arasında 11 kadın ve 1 çocuk hakları derneği bulunmaktadır. OHAL gerekçe gösterilerek Türkiye'nin birçok yerinde 8 Mart mitingleri dâhil olmak üzere birçok kadın eylem ve etkinlikleri yasaklanmış, kayyum atanan belediyelerin kadın merkezleri, sığınma evleri, kadınlar için açılan meslek edinme kursları yani kadınları güçlendirmek için oluşturulan organlar kapatılmıştır.¹²

Dahası, OHAL süreci sadece kişilerin ihraç edilmesi veya kurumların kapatılması ile sınırlı olmamıştır. Bu dönemde başka ihlallere yol açan farklı uygulamalar da yaşanmıştır. Mezopotamya Ajansı'nın 19 Temmuz 2019 tarihli haberinde¹³, OHAL boyunca resmi olmayan verilere göre 250 bini aşkın kişinin gözaltına alındığı belirtiliyor. İçişleri Bakanlığı verilerine göre 17 Ekim 2016-20 Mart 2018 tarihleri arasında yürütülen operasyonlar sonucu 79 bin 301 kişi için gözaltı işlemi uygulandı. Yine aynı tarihler kapsamında bakanlık verileri kapsamında "Örgüt propagandası yapmak, halkı kin, nefret ve düşmanlığa sevk etmek, devlet büyüklerine hakaretlerde bulunmak ve devletin bölünmez bütünlüğüne ve toplumun can güvenliğine kast etmek" iddiasıyla toplam 45 bin 415 sosyal medya hesabı incelemeye alındı. Tespit edilen 17 bin 89 kişi hakkında işlem uygulandı.

İnsan Hakları Ortak Platformu'nun (İHOP) Güncelleştirilmiş Durum Raporu'nun ortaya koyduğu üzere, 16 Temmuz 2016 tarihinden 20 Mart 2018 tarihine kadar, OHAL döneminde en az 228 bin 137 kişi tutuklandı. 16 Temmuz 2016-31 Aralık 2016 tarihleri arasında toplam 83 bin 821 kişi, 1 Ocak-31 Aralık 2017 döneminde toplam 114 bin 993 kişi, 1 Ocak – 20 Mart 2018 tarihleri arasında ise en az 29 bin 323 kişi hakkında tutuklama kararı verildi.

İhraçlara karşı hukuki olarak başvurulabilecek tek merci olan Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Mayıs 2017'de kuruldu. OHAL Komisyonu kurulana kadar verilen ihraç kararlarına karşı itiraz edilebilecek bir yargı mercii gösterilmemiştir. AİHM, Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve idare mahkemelerine Komisyon kurulmadan önce yapılan başvurular reddedilmiştir. Komisyon kurulduktan sonra, Komisyon'un red kararına itiraz olarak idare mahkemesine, oradan bir sonuç elde edilmez ise Danıştay'a başvurma hakkı verilmiştir. Komisyon'da bekleyen dosyaların sahipleri ise halen herhangi bir yargı yolunu kullanamamaktadır.

OHAL Komisyonu çalışmaya ilk başladığında, başvurulara ihraç sırasına göre bakılacağı söylenmesine rağmen, ilk KHK'larda ihraç edilen barış akademisyenleri ve KESK üyelerinin başvurularının hala incelenmemiş olması bahse konu başvuru mekanizmasının etkililiği konusunda soru işaretleri doğurmaktadır.

¹¹ <https://ihop.org.tr/olaganustu-hal-uygulamalari-guncellestirilmis-durum-raporu/>

¹² <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2018-ozel/5.pdf>

¹³ <http://yeniyasamgazetesi1.com/turkiyede-ohalin-sonuclari-ihraclar-gozaltilar-ve-sansur>

Kendisi de bir KHK'lı olan, HDP milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu, 20 Temmuz 2020 tarihinde Mezopotamya Ajansı'na verdiği bir röportajda¹⁴, OHAL Komisyonu ile ilgili Şu değerlendirmeyi yapmıŐtır: "Mağduriyetleri gidermedi. Yüzde 90 oranında ret verildi, Yüzde 10 kabul. 3 buçuk yıl oldu ve 18 bin kişi daha yargıya ulaŐılabilmıŐ değil. OHAL Komisyonu'nun iyi niyetli olduğunu düşünmüyorum. Takipsizlik almış, hakkında bir yargı kararı olmayan insanlar hala bekletiliyor, neden? Bir suç iŐlesinler de ret verelim diye bekletiliyorlar. Yani ihraç edildikten sonra bir basın açıklamasına katıldığı için OHAL Komisyon raporunda 'sen ihraçtan sonra bu eyleme katıldın, o yüzden sana ret veriyoruz' diye açıklamanın olduğunu biliyoruz. Yaptığımız simülasyona göre Komisyon, 2021 Aralık ayında bitecek."

Her bir rakamın bir insan yaşamı olduğunu ve dolayısıyla karŐılaŐtıđı ihlal sadece bir alanda olsa dahi yaşamının diğer alanlarını da etkilediğinin farkındayız. OHAL'in eğitim hakkı, çalışma yaşamı, seyahat hakkı vb. alanlar başta olmak üzere yaŐamın hemen her alanında ağır hak ihlallerine yol açtığı görülmektedir.

¹⁴ <https://yeniyaamgazetesi1.com/ohal-ikinci-darbeydi>

1. YÖNTEM VE KAPSAM

Görüşmeler yarı yapılandırılmış bir soru formu çerçevesinde telefonla ve zoom isimli online bir platform üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin kapsamı aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- İhraç edilmeden önce herhangi bir soruşturma geçirilip geçirilmediği.
- OHAL komisyonu başvuru sonucu.
- İhraçtan sonra iş arama sürecinde yaşananlar ve karşılaşılan hak ihlalleri.
- Çalışma koşulları ve karşılaşılan hak ihlalleri.
- İhraçtan sonra geçimlerini nasıl sağladılar?
- Sosyal yardım için başvurdular mı, alabildiler mi?
- Kendi işlerini kurmayı düşündüler mi? Bu kapsamda (kredi başvurusu vb. açıdan) yaşadıkları süreç.
- Mülkiyet hakkıyla ilgili ihlaller yaşandı mı?

Saha çalışmasına başlamadan önce 2,5 aylık bir hazırlık dönemi olmuştur. Etkiniz AB Programı tarafından sağlanan uzman desteğiyle çalışmanın çerçevesi çizilmiş, veri toplama tekniği ve hedef kitleye ulaşma yöntemleri saptanmıştır. Yukarıda belirtilen kapsam doğrultusunda hazırlanan soru formu, pilot görüşmelerle test edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Uzman desteği çalışmanın her aşamasında devam etmiştir.

Saha çalışması Haziran 2020-Ağustos 2020 döneminde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların isimleri kesinlikle gizli tutulmuştur. Toplam 52 görüşme yapılmıştır. Görüşme süresi ortalama 30 dakika olmuştur.

Katılımcılara KHK platformları, bireysel ilişki ve görüşülen kişilerin referans olması gibi çeşitli iletişim kanalları aracılığıyla ulaşılmıştır. Kadın katılımcılara ağırlık verilmiş ve ihraç sürecinde, ihraçtan sonra kadın olmaktan kaynaklanan sorunlar yaşayıp yaşamadıkları sorgulanmıştır. Ayrıca, engelli KHK'lılara ulaşabilmek konusunda özel bir çaba sarfedilmiş ve toplamda 3 engelli KHK'lıyla görüşülmüştür.

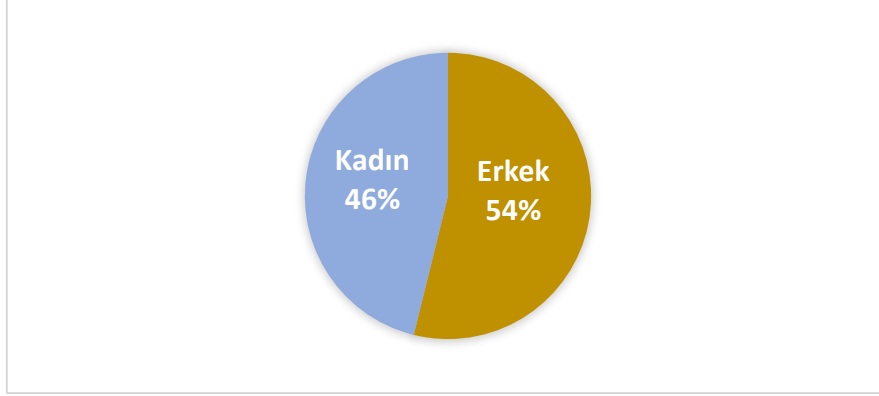
OHAL KHK'ları ile ilgili yayınlanan çeşitli raporlar, haberler taranarak Yahader olarak hazırlayacağımız rapor için veriler toplanmıştır. Ayrıca, raporlarının insan hakları perspektifinden incelenmesinde Etkiniz AB Programı tarafından sağlanan uzman desteğinden etkin bir biçimde yararlanılmıştır. Bu kapsamda, görüşme formunun hazırlanmasında ve revize edilmesinde diğer çalışmaların yanı sıra bahse konu raporlardan da yararlanılmıştır. Böylece, masa başı çalışmasının kapsamı, objektifliği daha iyi bir biçimde sağlanmıştır. Raporlardan alınmasına ihtiyaç duyulan bilgiler, referans verilerek kullanılmıştır.

Görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler analiz edilmiş ve hem sayısal hem de nitel bulguları kapsayacak şekilde raporlaştırılmıştır.

1.1 Katılımcı profili

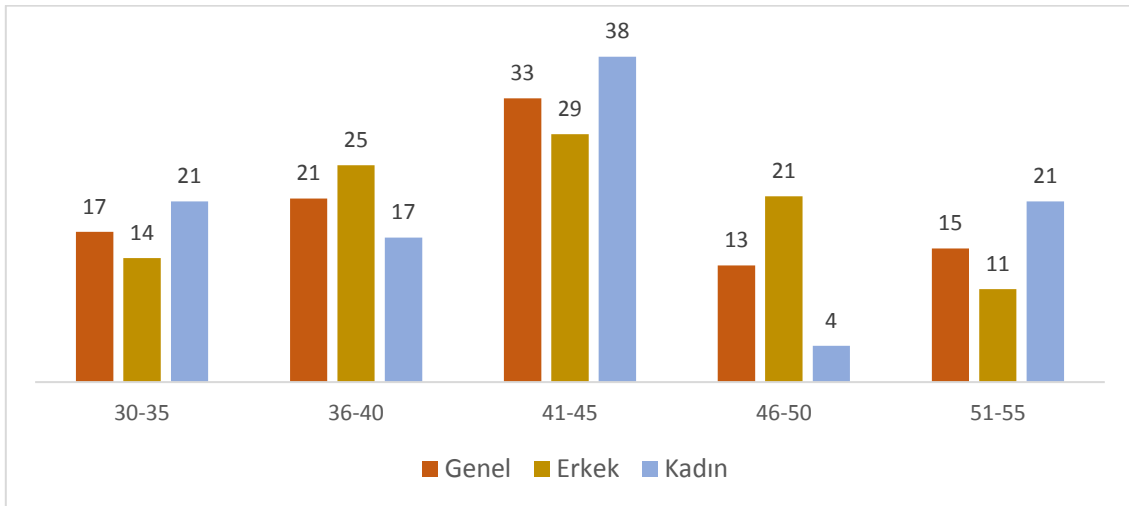
1.1.1 Cinsiyet

Katılımcıların %46'sı kadın (24 kişi), %54'ü erkektir (28 kişi). Resmi rakamlara göre, Türkiye genelinde OHAL KHK'ları ile ihraç edilenlerin %19'u kadın, %81'i erkektir. Çalışmamızda kadın KHK'lılara ağırlık vermek istediğimiz için, kadın katılımcı oranını yüksek olması konusunda özel çaba sarf ettik.

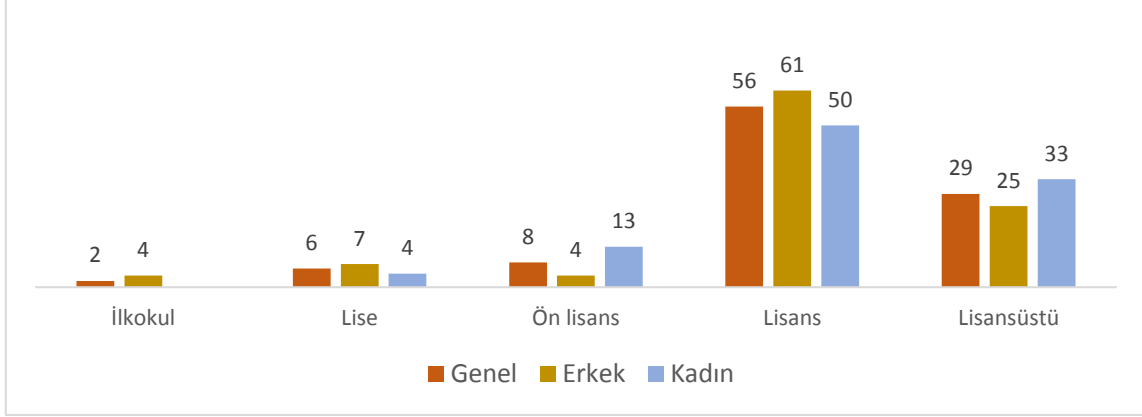
1.1.2 Yaş dağılımı

Katılımcıların yaş dağılımı aşağıda yer almaktadır. Ortalama yaş 43 olarak belirlenmiştir. 43 yaşın bilgi, deneyim ve çalışma kapasitesi açısından oldukça verimli bir yaş olduğunu gözönünde bulundurduğumuzda, hem ihraç edilenlerin yaşamlarına yapılan yıkıcı etkiyi, hem de kamusal hizmette yaşanan kalite kaybını daha iyi görebiliriz.

1.1.3 Eğitim düzeyi

Son bitirilen okul incelendiğinde katılımcıların %56'sının üniversite mezunu olduğu, %29'nun ise lisansüstü eğitim aldığı görülmektedir (yüksek lisans, doktora ve üstü). TÜİK 2019 istatistiklerine göre, Türkiye geneli üniversite mezunu oranının %16 olduğu düşünüldüğünde¹⁵, KHK'larla ihraç edilenlerin eğitim düzeyinin ne kadar yüksek olduğu ve nitelikli iş gücü kaybının kamusal hizmetlerin niteliği bakımından oluşturduğu olumsuz etkileri daha iyi anlaşılmaktadır. Akademisyen katılımcılarımız nedeniyle lisansüstü eğitim oranını Türkiye geneli ile karşılamıyoruz.

1.1.4 Medeni durum

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi, katılımcıların %66'sı evli, %34'ü ise bekarıdır. Boşanmış olduğunu belirten 8 katılımcıdan 5'i boşanmanın ihraçtan sonra gerçekleştiğini vurgulamıştır. Bu sayı, çalışma kapsamındaki KHK'lılarda boşanmaların %62'sinin ihraçtan sonra yaşandığını göstermektedir. Bir diğer ifadeyle, ihraçların aile yaşamı bakımından da ağır etkileri olmuştur.

Katılımcıların %71'i çocuk sahibidir. Ortalama çocuk sayısı 2'dir. Ortalama çocuk yaşı ise 14'dür. Ortalama çocuk sayısı ve yaşı KHK'lıların hala bakmakla yükümlü oldukları çocuklarının varlığını göstermesi açısından önemlidir.

¹⁵ https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018

1.1.5 Meslek, kıdem ve sendika üyeliği

Ankete katılan KHK'lıların meslek dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Görüşülen 10 akademisyenin 8'i barış akademisyenidir.

	Genel		Erkek		Kadın	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Öğretmen	15	29	8	29	7	29
Akademisyen	10	19	3	11	7	29
Belediyede memur/yönetici	5	10	3	11	2	8
Sağlık çalışanı	5	10	4	14	1	4
Bakanlıkta uzman, denetçi, katip	4	8	3	11	1	4
Polis memuru	4	8	3	11	1	4
Kamuda uzman	3	6	1	4	2	8
Asistan doktor	1	2	-	-	1	4
Devlet tiyatrosunda memur	1	2	-	-	1	4
İmam	1	2	1	4	-	-
Özel dershanede halkla ilişkiler	1	2	-	-	1	4
Sendika yöneticisi	1	2	1	4	-	-
TSK'da denetçi	1	2	1	4	-	-
Toplam	52	100	28	100	24	100

Ankete katılan KHK'lıların ihraç edilmeden önceki görevde bulunma süresi ortalama 12 yıldır. Katılımcıların %73'ü 5 yıl üzerinde kıdeme sahiptir.

	Kişi sayısı	%
3 -5 yıl	12	27
6-10 yıl	8	18
11-15 yıl	9	21
16-20 yıl	12	27
20+ yıl	3	7
Toplam	44	100

Görüştüğümüz KHK'lıların %69'u ihraç edilmeden önceki işlerinde sendika üyesi olduklarını belirtmişlerdir. Bu oran erkeklerde %75'e yükselmekte, kadınlarda ise %63'e düşmektedir.

Söz konusu veri, sendikalı kamu çalışanlarına yönelik ayrımcı bir uygulama olduğuna dair soru işaretleri doğurmaktadır. Bu da Türkiye'nin de taraf olduğu ILO 111. Nolu Sözleşme'ye aykırılık teşkil etmektedir

	Genel	Erkek	Kadın
	%	%	%
Sendika üyesiydim	69	75	63
Sendika üyesi değildim	31	25	38
Toplam %	100	100	100
Kişi sayısı	52	28	24

1.1.6 İl dağılımı

Çalışmanın il dağılımını incelediğimizde %50'nin Ankara (%27) ve İstanbul'dan (%23) katılan KHK'lılar olduğu, %50'nin ise diğer illerden oluştuğu görülmektedir. Diğer iller sırasıyla Bursa (%10), İzmir (%8), Aydın (%6), Diyarbakır (%6), Adana (%4), Mersin (%4), Samsun (%4), Van (%4), Antalya (%2), Kocaeli (%2) ve Konya'dır (%2).

1.1.7 KHK tarihi

Çalışmamız kapsamındaki ihraçların %60'ı 2016, %31'i 2017, %9 ise 2018 yılında gerçekleşmiştir.

2.BULGULAR

2.1 İhraç sürecine ait bulgular

2.1.1 İhraç edilmeden önce herhangi bir soruşturma geçirilip geçirilmediği

Katılımcıların çoğu (%73) ihraçtan önce herhangi bir soruşturma geçirmediklerini ya da ceza almadıklarını belirtmişlerdir. İhraçtan önce soruşturma geçirenlerin oranı %23'tür, bu oran akademisyenlerde barış bildirgesi için açılan soruşturmalar nedeniyle %70'e çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle, Barış için Akademisyenlere yönelik öteden beri süre gelen bir baskı politikası olduğu ifade edilebilir. Meslek gruplarına göre soruşturma geçiren kişi sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

	İhraçtan önce soruşturma açılan kişi sayısı
Barış akademisyeni	7
Bakanlıkta uzman, denetçi, katip	2
Belediyede memur/yönetici	2
Öğretmen	2
Sağlık çalışanı	1
Toplam	14

Barış akademisyenleri soruşturmaları dışındaki soruşturma nedenlerini şöyle özetleyebiliriz:

- ✓ 10 Ekim katliamı nedeni ile yapılan 2 günlük greve katılmak nedeniyle maaştan kesinti ve sürgün cezası.
- ✓ Sosyal paylaşımlar nedeniyle kademe ilerlemesinin durdurulması.
- ✓ KESK üyesi olma nedeniyle gözaltı ve tutukluluk.
- ✓ İktidara yönelik eleştiriler nedeniyle görev değişikliği.
- ✓ Uyumlu çalışmama nedeniyle başkanlık görevinden alınma.

İhraçtan önce herhangi bir soruşturma ya da ceza olup olmadığı sorulduğunda, katılımcılar genellikle meslek yaşamlarındaki başarılarından, aldıkları terfilerden ve taktirlerden bahsetmişlerdir. Bu ifadelerden bazıları aşağıda yer almaktadır:

“Bakanlıkta bilgi işlemde bilişim uzmanlarının yapacağı işleri yapıyordum, katip konumundaydım. Bir sürü teşekkür, takdir aldım. 5 yıl bu görevde bulundum. Hep tam sicil notu almışım, hiçbir trafik cezam bile yok, karakolun yolunu bile bilmiyorum ama cezaevinde çok ağır şeyler yaşadım.” (Erkek, 51, bakanlıkta katip, 5 yıl)

“Tüm görevler, yapmış olduğum tüm operasyonlardan dolayı bir çok takdirim var, bizzat İçişleri bakanı tarafından imzalanmış takdirler bunlar. Bunlar bile bana soruşturmada soruldu neden bu kadar çok takdir aldın, taltif aldın diye.” (Erkek, 37, 15 yıllık polis memuru)

“Her 6 yılda bir başarıdan dolayı kademe olarak mesleğime devam ettim.” (Kadın, 51, 19 yıllık öğretmen)

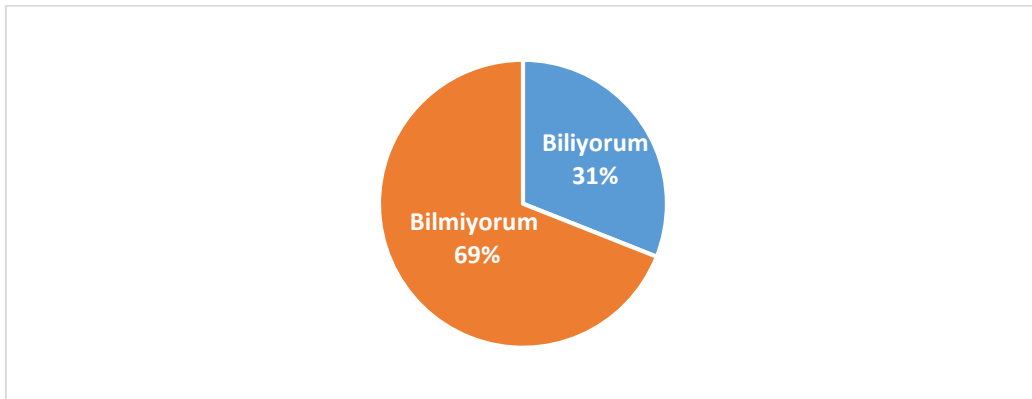
“Bir sürü teşekkür, takdir belgem vardı, hepsini attım.” (Erkek, 45, 16 yıllık polis memuru)

Yukarıdaki alıntılardan bazı kamu çalışanlarına yaklaşımın, OHAL döneminde daha yoğun uygulanan baskıcı politikalara paralel olarak değiştiği anlaşılmaktadır. Kişiler hakkında suç işlediklerine dair şüphelere istinaden soruşturma açmak ve bağımsız, tarafsız kapsamlı yani adil yargılama hakkı prensiplerine uygun bir süreç işletmek yerine isimleri KHK listelerine eklenerek görevlerinden ihraç edilmişlerdir. İhraç edilen kişilerin aktardıkları, ihraçların belirli kesimleri hedef aldığı, keyfi olduğu yönündeki şüpheleri güçlendirir niteliktedir.

2.1.2 İhraç gerekçesinin bilinip bilinmediği

Katılımcılara OHAL KHK'ları ile ihraç edildiklerinde, ihraç gerekçesini bilip bilmedikleri sorulmuştur. KHK'luların çoğu (%69) gerçek ihraç nedenini bilmediklerini belirtmişlerdir. Sadece resmi gazetede yeralan, bütün ihraçlar için belirtilen, genel gerekçeleri bilmektedirler. Bu bilinmezlik hali etiketlenmeye ve sonrasında çalışma yaşamında engellerle karşılaşılmasına ve sonuç olarak da ihlallere yol açmıştır.

Katılımcıların sadece %31'i gerçek ihraç gerekçesini bilmektedir, bu oran akademisyenlerde %60'a yükselmektedir.

OHAL Komisyonu başvurusu reddedilenler ve haklarında soruşturma açılan katılımcılar ihraç nedenini öğrenebilmiştir, herhangi bir hukuki süreç yaşamayanların ve komisyon başvurusu sonuçlanmamış olanların bu konu hakkında hiçbir fikirleri olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların yaklaşık üçte birinin ulaşabildiği ihraç gerekçeleri, daha çok Bank Asya'da hesabın olması, söz konusu bankadan kredi kullanmış olma, sendika üyeliği, çocukların gittiği okul, öğretmenlik yapılan okul, çeşitli nedenlerle Gülen cemaati ile ilişkilendirilme ve öğrencilik yıllarında çeşitli eylemlere katılmış olma gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

İhraç nedeni ile ilgili bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

"İhraç nedenini öğrenebilen nadir KHK' lılardan biriyim. İhraç edilir edilmez idari mahkemesine dava açmıştım. Kimseye söylemedikleri gibi bana da resmi bir ihraç nedeni söylememişlerdi. Öyle olacağını da biliyordum. Hakkımda yürütülen soruşturma dosyasını da talep etmişim. İdari mahkemeler şu ana göre daha özgür kararlar verebiliyorlardı. Darbe sonrası atmosfer tam böyle hukuka menfi anlamda etki etmemişti. Bütün soruşturma sürecime ulaşabilmiş oldum. Bir neden, yazdığım yazılar nedeniyle FETÖ bağlantısı kurulmaya çalışılmış, herkeste olduğu gibi. İkinci neden de başka bir akademisyenin benim hakkımdaki ihbarı. Burada FETÖ'cü var niye tutuklamıyorsunuz diye. O akademisyenle de geçmişte başka sorunlar olmuştu, o nedenle bana çok öfkeliydi" (Erkek, 50, akademisyen)

"Milli eğitimden uzun bir süre cevap alamadık. Okullar açılınca milli eğitime gittim, cezalı olduğumu, öğretmenlik yapamayacağımı söylediler. Bir resmi belge istedim, il milli eğitime gönderdiler, onlar da aynı şekilde sözel olarak sadece söylediler, oradaki bir görevli neden belge istiyorsun, devleti mahkemeye mi vereceksin dedi. Bir belge dahi alamadım, 2 sene sonra alabildim belge. Yazılı belgede de gerekçe yok, lisansımın iptal edildiği yazıyor sadece." (Kadın, 41, 14 yıllık öğretmen)

"Başta bilmiyorduk, OHAL başvurusuna gelen cevaptan öğrendik, sendikaya üye olmam, Bank Asya'da hesabımın olması, çocuklarımla gittiği okul." (Kadın, 44, 16 yıllık öğretmen)

"Hayır bildirilmedi, hiçbir zaman, hiçbir bilgi edinemedim, sadece listede ismim var. Onu da bildirmedi zaten. 1 gün öncesinde çalışıyordum, ertesi gün terörist oldum." (Erkek, 45, 16 yıllık polis memuru)

"Hiç bir şekilde açıklanmadı, önce açığa alındık, açığa alındığımızda hiçbir açıklama yapılmadı. Ancak 1 hafta sonra açığa alındığımı öğrendim, silahımı kimliğimi emniyete götürdüm, kendi ellerimle bıraktım, kaçıyormuşum gibi bir algı oluşturulmaya çalışıldı. Hepimiz suçluluk değil mağduriyet psikolojisi ile hareket ettik. Adli süreçlerden geçerken de bir suçluluk psikolojisi ile hareket etmedik." (Erkek, 37, 15 yıllık polis memuru)

"İhraç edildiğimizde açıklanmadı. Sonradan mahkemede öğrendim, sendika üyeliği ve Bank Asya'da hesabımın olması, toplam 6 bin liralık bir hesap. Faizsiz bankacılık olduğu için Bank Asya'ya yatırırdım, faizden gelen parayı kullanmam." (Erkek, 38, 10 yıllık öğretmen)

"Resmi olarak hiçbir şekilde bildirilmedi, söylentiler var, ima edilen şeyler var, öğrenciyken sol görüşlüydüm, öğrenciyken gözaltına alınmışım bu nedenle olduğunu sanıyorum." (Kadın, 44, kamuda mimar, 3 yıl)

İhraç gerekçesinin zamanında ve açık bir şekilde KHK mağdurlarına bildirilmemiş olması, Anayasa Mahkemesi görev ve yetkilerine giren, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6.maddesine aykırıdır: *"Herkes kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek hakkına sahiptir".¹⁶*

¹⁶ https://www.anayasa.gov.tr/media/3503/adil_yargilanma.pdf, bkz sayfa 11

2.1.3 Yakınların yaşadığı hak ihlalleri

Katılımcıların %25'i eşinin, çocuklarının ya da kardeşlerinin de kendi ihraçlarından sonra, soruşturma geçirdiğini, açığa alındığını, ihraç edildiğini ya da farklı mağduriyetler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu oran kadın KHK'lılarda artmakta ve %33'e çıkmaktadır.

9 yıllık sağlık çalışanı olan bir katılımcı, %92 engelli raporu olan abisinin engelli maaşının kesildiğini ve bütün başvurularının reddedildiğini belirtmiştir. Adalet bakanlığından ihraç edilmiş olan başka bir katılımcı ise oğlunun yüksek lisansı kazandığı halde kabul edilmediğini vurgulamıştır. Eşi de akademisyen olan bir barış akademisyeni, kendisi ihraç edildikten sonra eşinin de pasaportunun iptal edildiğini ve yaklaşık 2 yıl eşinin de pasaport alamadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların konuyla ilgili diğer ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

"Ben açığa alındıktan 12 gün sonra, eşim de açığa alındı, sendika üyeliği falan da yoktu, resmi olmayan şekilde de hiçbir bağlantısı yok. Benim yüzümden olduğuna %100 eminim, açığa alındı, idari soruşturma geçirdi, 5 ay sonra göreve iade edildi. Benim eşim olması dışında hiçbir şey bulamadılar." (Erkek, 41, 14 yıllık öğretmen)

"Benim yüzümden eşim soruşturma geçirdi ve 18 aydır hapisanede, iddianame bile yazamadılar, eşinizin şu durumu var diye, 19 ay oldu hala iddianame yazılmadı." (Kadın, 44, 5 yıllık öğretmen)

"Sosyal güvencelerimiz ihraç edildikten sonra 100 gün sürüyor ama ailelerimizin hemen kesiliyor. Benim 2 çocuğum var, onları eşimin üstüne geçirdik, fakat annemin sosyal güvencesi benim üzerimdendi, anneme ilaç alamamıştık, o gün ihraç edildiğimi hissettim." (Erkek, 38, barış akademisyeni, 8 yıl)

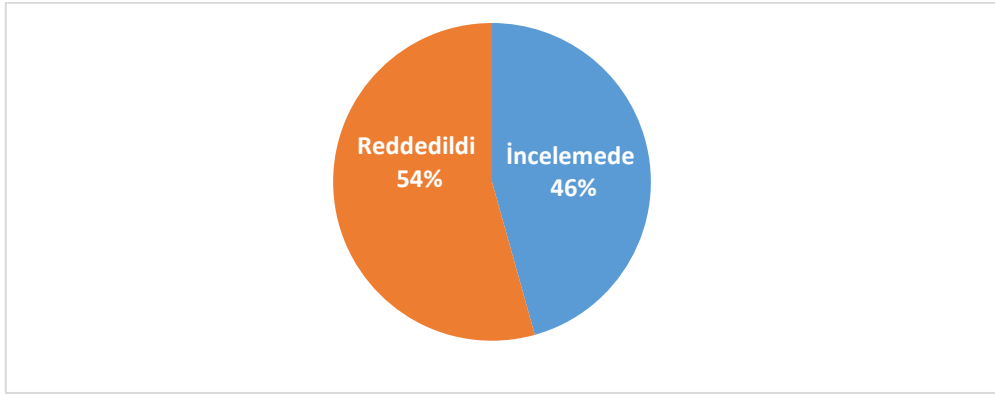
Anayasa'nın 38. maddesinin yedinci fıkrasında, ceza sorumluluğunun şahsi olduğu belirtilmiştir. Cezaların şahsiliği, bir kimsenin işlemediği bir fiilden dolayı cezalandırılmamasıdır. Başka bir deyişle kimsenin başkasının fiilinden sorumlu tutulmamasıdır.¹⁷KHK mağdurlarının yakınlarının yukarıda örneklerini gördüğümüz şekilde çeşitli mağduriyetlerle karşı karşıya kalmaları anayasanın söz konusu maddesinin ihlal edildiğini göstermektedir ve söz konusu ihlalin önlenmesi AYM görev ve yetkilerine girmektedir.

¹⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070322-16.htm#:~:text=Anayasa'n%C4%B1n%2038.%20maddesinin%20yedinci%20f%C4%B1kras%C4%B1nda%2C%20ceza%20sorumlulu%C4%9Funun%20C5%9Fahsi,%C5%9Flemedi%C4%9Fi%20bir%20fiilden%20dolay%C4%B1%20cezaland%C4%B1r%C4%B1lmamas%C4%B1d%C4%B1r.&text=463.%20madde%20ile%20hi%C3%A7%20kimse%2C%20ba%C5%9Fkas%C4%B1n%C4%B1n%20fiilinden%20sorumlu%20tutulmamaktad%C4%B1r.>

2.1.4 OHAL Komisyonu başvuru sonuçları

6 katılımcı dışında bütün KHK'lılar OHAL komisyonuna başvuruda bulunmuştur. OHAL komisyonuna başvurma hakkı olmayan katılımcıların 2'si güvenlik soruşturması nedeniyle ihraç edilmiş, 3'ü çalıştıkları kurum kapatıldığı için işten çıkarılmış, biri ise çalıştığı kuruma kayyum atandığı için işten çıkarılmıştır. Komisyon'a başvuru hakkı olmayan KHK'lıların, AYM'nin görev ve yetkilerine giren, adil yargılanma hakkı ihlal edilmektedir¹⁸.

OHAL komisyonuna başvuran 46 katılımcının %54'ünün başvurusu reddedilmiştir. Başvurusu hala incelemede olanların oranı %46'dır. Katılımcılar arasında işine iade edilen hiç yoktur.

Henüz sonuçlandırılmayan dosyaların daha çok barış akademisyenlerine ve KESK üyelerine ait olduğu belirtilmiştir. Başvurusu incelemede olan 21 kişinin 8'i barış akademisyeni, 5'i öğretmen, 5 kişi de kamuda uzman, denetçidir.

Katılımcılar, Komisyonun herhangi bir kuralı, kriteri olmadığını, o anki duruma göre kararlar verdiğini, şeffaf olmadığını ve aslında "adalete erişimi engelleyen bir mekanizma gibi işlev gördüğünü" vurgulamışlardır. OHAL Komisyonu'nun bir yargı merci olarak algılanmadığı, genellikle hukuki süreci başlatmak adına başvuru yapıldığı anlaşılmaktadır. OHAL Komisyonu dışında herhangi bir hukuk mekanizmasına itirazda bulunamayan KHK'lılar için, Komisyonun işlevsizliğinin travmatik bir etki yarattığını söyleyebiliriz.

Komisyon ile ilgili katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda yer almaktadır:

"OHAL Komisyonu'nun zaten kendisi ayrımcı, etkisiz bir mekanizma, bunu ben canım yandığı için söylüyor değilim, istatistikler bunu ortaya koyuyor, 126 bin başvurunun, 116 binini yanıtlamış durumdadır, yanıtlanan başvurulardan sadece %7'si geri dönüyor, %93'ü reddediliyor. Geriye kalan başvuruların tamamı ise barış imzacıları ve KESK üyeleri, profilin büyük bölümü bu. Dolayısıyla, bu bir ayrımcılık. İlk KHK'larda barış akademisyeni ve KESK üyesi çoktu ama hala bakılmadı onlara." (Erkek, 38, barış akademisyeni, 8 yıl)

"Hiçbir beklentim yok, bir kriter yok, ayar yok, kurumlar o anki duruma göre karar veriyor. Kısacık bir dilekçeye göre karar verecekler, çalıştığımız kuruma soruyorlar yine. Onların da olumlu cevap vereceklerini düşünmüyorum." (Erkek, 40, 10 yıllık imam)

"Hiçbir şey beklemiyorum, kuralları yok, şeffaf değil, bizim dosyalar bekliyor, Eğitimsenlilerin dosyaları çok fazla, sona kalan dosyalara çok zor dediler, bizim için suç isnat edemiyorlar onun için zorlanıyorlar." (Kadın, 40, 12 yıllık öğretmen)

¹⁸ https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, bkz sayfa 9, madde 6

“%99 olumsuz olacağını düşünüyorum, sendika yöneticiliği yaptım, sendikada aktif olarak çalıştım hep, bu nedenle olumlu bir beklentim yok.” (Erkek, 51, 27 yıllık öğretmen)

OHAL Komisyonu’nun kuruluşundan bu yana 3,5 yıl geçti. Dosyası Komisyon’da bekleyen yaklaşık 18 bin KHK’lının henüz herhangi bir hukuk mekanizmasına ulaşamamış olduğuna dikkat çekmek isteriz. Bu durum, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde yer alan “adil yargılanma hakkının” açıkça ihlalidir¹⁹.

Komisyon tarafından işe iadeye red kararı verilen dosyalardaki Bank Asya’da hesabın olması, sendika üyeliği, çalışılan ya da çocukların gittiği okul gibi gerekçelerin de yine adil yargılanma hakkının ihlali olduğu açıktır.

2.2 İhraç edildikten sonraki çalışma yaşamı

2.2.1 İhraçtan sonra iş aranıp aranmadığı

Katılımcıların %77’si ihraç edildikten sonra iş aramıştır. Kadınlarda iş arama oranı %83’e yükselmektedir. Katılımcıların %23’ü hiç iş aramadıklarını belirtmişlerdir.

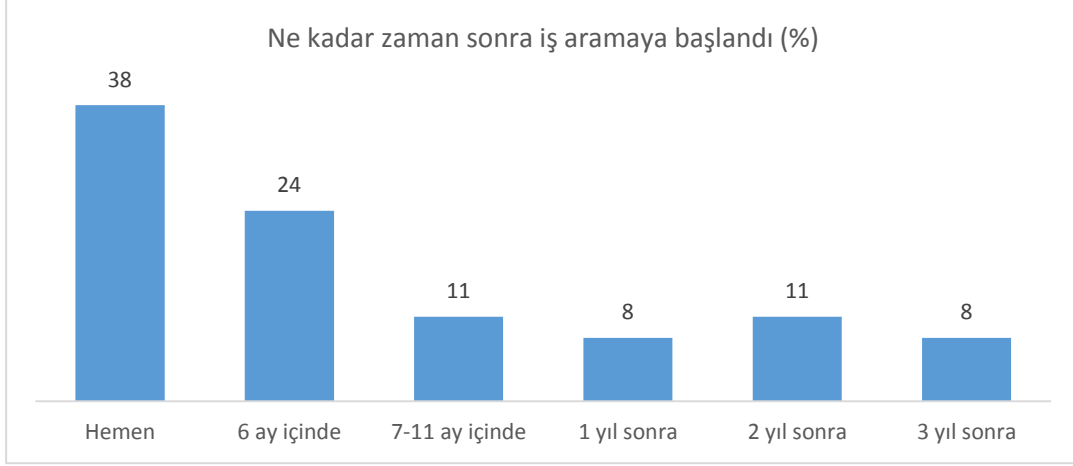
	Genel	Kadın	Erkek
	%	%	%
İş aradım	77	83	71
İş aramadım	23	17	29
Toplam %	100	100	100
Kişi sayısı	52	24	28

İş aramama nedenlerinin başında, iş arayan KHK’lıların iş bulamadıkları gerçeği gelmektedir. İŞKUR’un KHK’lıların başvurusunu kabul etmemesi bazı katılımcıları iş aramaktan bütünüyle vazgeçmeye itmiştir. İş aramayan meslek grupları çoğunlukla hukukçular ve akademisyenlerdir. Avukatlık yapma hakları ellerinden alınan hukukçu KHK’lılar, “avukatlık da yapmazsam ben ne iş yapabilirim” demişlerdir. Akademisyenler ise daha çok sivi toplum örgütleriyle çalışmayı, akademik projelerde yeralmayı ve hak savunuculuğu yapmayı seçmişlerdir.

Çok az da olsa kendi işini kurabilen KHK’lılar vardır, hiç iş arama süreci yaşamadan, kendi işlerini kurup devam ettirebilmişlerdir (5 kişi). İleriki bölümlerde bu konuyla ilgili detaylar verilecektir.

Katılımcıların %38’i hemen iş aramaya başladıklarını belirtmişlerdir. Belediyede memur olan, 36 yaşında kadın katılımcı hemen iş aramaya başlamış olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Çalışmama lüksüm yok, yalnız yaşıyorum, birikimim de yok, yas tutacak halim de yok, istenmediğimizi biliyordum, bekliyordum, kendilerinden olmayan muhalif görüşteki herkesi zaten çıkartıyorlardı.”

¹⁹ https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, bkz sayfa 9, madde 6

Katılımcıların %38'i 7 ay ve daha uzun bir süre sonra iş aramaya başlayabilmıştır. Bazı katılımcılar direnişlerini sürdürdükleri için iş aramayı ertelemiştir. İhraç edilmeden önce öğretmen olan 51 yaşındaki erkek katılımcı, iş aramanın bu durumu kabullenmek olacağını vurgulamıştır: *“Bu konuyla ilgili mücadele etmeye çalıştık, sesimizi duyurmaya çalıştık, sendikayla birlikte, diğer KHK’lı arkadaşlarla birlikte oturma eylemleri, imza kampanyaları, sokak okulu eylemleri başlattık. Eylemler 1,5 yıl sürdü. İş aramak bu durumu kabullenmek demek olurdu, bu nedenle iş aramak istemedik. Bir emek sonucunda bu mesleği elde ettik, sendikadaki haklı mücadelemiz nedeniyle ihraç edildik.”*

Katılımcıların bir kısmının kendilerini ruhsal olarak iş arayabilecek durumda hissedebilmeleri uzun zaman almıştır. İş aramayı engelleyen diğer nedenler ise küçük çocuk sahibi olmak, hastalıklar, ameliyatlar ve tutukluluk süreçleridir. Konuyla ilgili bazı ifadeler aşağıda yer almaktadır:

“8 ay sonra iş aramaya başladım, özgüvenim ancak o zaman yerine geldi, birisinden iş isteme güvenim ortadan kalkmıştı, bu cesareti kendimde bulamıyordum. Tepki ile karşılaşırım diye düşünüyordum, ihraç edilen herkesi darbeci olarak görüyorlardı, çoğu insan bu sıkıntıyı da yaşadı. İnsanlar çok da mantıklı düşünmüyordu, insanlar pompalanan şeylerle hareket ediyor.” (Erkek, 41, 9 yıllık hemşire)

“Uzunca bir süre gözaltı, tutuklama , eşim de tutuklandı, o tutuklanınca büyük bir şok yaşadım, ailemin yanına geldim, psikolojik destek aldım. 2,5 yıl sonra iş arayabildim, hep bir mucize olacak diye bekledim, bizden özür dilenecek diye bekledim. Ama bir mucize olmadı, hiçbir şey değişmedi. Toparlandığım anda iş aramaya başladım.” (Kadın, 42, özel okulda yönetici, 13 yıl)

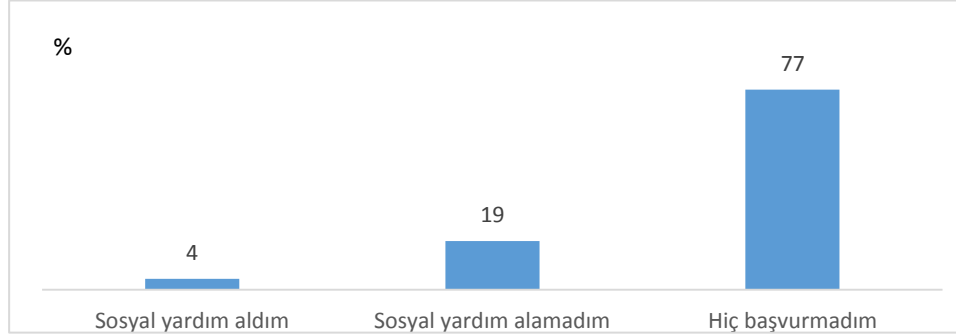
“1 yılım ağlamakla geçti, kendime gelemedim, sonra çok yorgun olduğumu hissettim. Çok yoğun çalışan bir öğretmendim. Bir yıl da dinlendim, kurslara gittim, sonra iş aramaya başladım.” (Kadın, 38, 11 yıllık öğretmen)

“İlk haftalarda şoktaydım, yanlışlığın anlaşılıp işime döneceğimi düşündüm, ihraç edildikten sonra ise ağır üzüntü nedeniyle hemen iş arama sürecine giremedim. İlk 6 ay toplumsal dışlanışlığın şiddeti nedeniyle iş aramaya cesaret edemedim, daha sonra iki yıl boyunca iş aradım.” (Kadın, 55, 3 yıllık akademisyen)

“3 yıl sonra iş aramaya başladım. 2-3 aydır iş arıyorum. İhraç edildikten sonra köye babamın yanına gittim, tarlada babama yardım ettim. 3 yıl köyde çiftçilik yaptım, Eskişehir’de köyümüz. Sonra iş aramaya başladım.” (Erkek, 40, 10 yıllık imam)

2.2.2 İşsiz kalınan süreçte sosyal yardım alınıp alınmadığı

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%77) ihraçtan sonra işsiz kaldıkları dönemde, hiç sosyal yardım başvurusu yapmadıklarını belirtmişlerdir. Başvurmama sebebi olarak “alamayacaklarını bildiklerini” ifade etmişlerdir. %19 başvurmuş ancak sosyal yardım alamamıştır, sadece %4 sosyal yardım alabildiğini belirtmiştir. Bu yardımların bir bölümü de pandemi döneminde gerçekleşmiştir.

Katılımcılara işsiz kaldıkları dönemde geçimlerini nasıl sağladıkları sorulmuştur. Eğitimsen bu süreçte üyelerine uzun süreli destek sağlayan tek kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Eğitimsen hemen bir dayanışma fonu bağladı. İzmir’deki insan hakları aktivistlerinin, sosyalistlerin, sendikacıların ön ayak olduğu bir fon kuruldu, ihraç edilen akademisyenler için. Mesela iş bulan bir akademisyen de o fona katkıda bulunmaya başlıyor. O çok muhteşem bir şey oldu.” (Kadın, 34, barış akademisyeni, 7 yıl)

Bazı katılımcılar için aile, arkadaşlar ve yakın çevrenin desteği söz konusu olmuştur. Yaşlı babasının yardımını kabullenmekte zorlanan, 50 yaşında, erkek, engelli bir katılımcı duygularını şöyle ifade etmiştir: “Babam 82 yaşında, yaşlılık maaşı alıyor, 650 lira maaş alıyor, babam biriktirdiği parayı getirip bana verdi. İlk defa babamın verdiği parayı reddetmedim, ilk defa babamdan para aldım, yaşlı adamın parasına niye muhtaç olayım..”

Bekar olan, eşinden boşanan ya da eşi hapisanede olan katılımcılardan bazıları ailelerinin yanına taşınmışlardır.

“Ben zaten ihraç olduktan sonra babamın yanına geldim. Eşimden ayrıldım, kızımı da aldım geldim, babam harçlık veriyordu. İnsan kendini yük olarak hissediyor, başkalarının sırtında kambur olmak hoş değil, şu anda en önemlisi akıl sağlığımızı korumaya çalışıyoruz.” (Erkek, 33, 5 yıllık öğretmen)

“Ailemle oturuyorum, babam işçi ve yedi kişiyiz haliyle geçim problemi söz konusu.” (Kadın, 33, devlet tiyatrosunda memur)

Yakınlarından destek alamayan 2 kadın katılımcının işsiz oldukları dönemde yaşadıklarına dair ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Çok açlık, yokluk çektim, kimseyi aramadım, kendi kendime idare etmeye çalıştım. Arkadaşlarım yardım etti ama ben başkalarına zarar vermektan çok korktum.” (Kadın, 53, belediyede memur, 11 yıl)

“Biraz birikmiş param vardı ama bir şey alacağım zaman en ucuzunu bulabilmek için 3 tane market gezerek alıyordum, bir sürü ihtiyacımı erteledim, sadece karnımı doyurup, kiramı ödemeye odaklandım. Bir şey bozulsa tamir ettiremiyordum. Sosyal hayat hiç yok, yalnızlaşma oluyor, bende de çok net ve çok hızlı oldu. Daha önce ekonomik özgürlüğü olan biriydim, mesleğim, kimliğim vardı, onun yerle bir olduğunu çevre görüyor, size artık daha farklı bakıyorlar. Çok fazla ihtiyaçlarınız oluyor, maddi manevi desteğe ihtiyacım var, insanlar bunu göze alamadıkları için uzaklaşıyorlar.” (Kadın, 44, kamuda mimar, 3 yıl)

Yukarda yeralan ifadelerden anlıyoruz ki, KHK ile ihraç edilmiş olmak, normal koşullarda işini kaybetmekten çok daha ağır boyutlar içermektedir. KHK mağdurları sosyal devlet imkanlarının hiç birinden yararlanamamıştır (işsizlik maaşı, sosyal yardım, İŞKUR, KOSGEB vb).

KHK'luların sosyal yardımlardan yararlanamama durumu, 3294 nolu sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik kanununun 1. ve 2. maddelerine aykırıdır²⁰.

Ayrıca İŞKUR, KOSGEB gibi kurumların hizmetlerinden yararlanamama durumu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 21.maddesi 2.fıkrasına aykırıdır²¹. Binlerce KHK mağdurunun yaşadığı bu hak ihlali Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı görev ve yetkisi dahilindedir.

2.2.3 İş arama sürecinde yaşanan hak ihlalleri ve maruz kalınan ayrımcılık

“Bize vebalı gözüyle bakılıyordu, sanki sen vebalısın, yani bir yaklaşısan o veba ona bulaşacak ve ölecek, bugün biz coronadan korkuyoruz ya, o dönem çok daha büyük bir korkuyla biz KHK'lulara yaklaşıyorlardı” (Kadın, 36, belediyede memur, 5 yıl)

İnternete TC numarası girince çıkan kırmızı “Sakıncalıdır” ibaresi, KHK'luların ihraçtan sonra iş ararken yaşadıkları mağduriyetleri ve ayrımcılığı çok iyi özetlemektedir. Katılımcıların çoğu yaptıkları sayısız iş başvurusuna herhangi bir cevap alamamış, çok deneyimli oldukları alanlarda bile görüşmeye çağrılmamış, kendilerini ifade etme fırsatı bulamamışlardır.

Görünürde sadece kamu sektöründe çalışmaktan men edilen KHK'luların, örtülü olarak özel sektörde çalışmaları da engellenmiş ve bütün kapılar yüzlerine kapanmıştır. 48 yaşında, erkek, başbakanlıkta uzman bir hukukçu bu konuyu şöyle ifade etmiştir, *“Beni Google da arasanız hemen karşınıza çıkar KHK'lı diye. KHK'lı olarak adınız çıkıyor. Ama işe iade edilseniz bu bir yerde yayınlanmıyor. İade edilseniz bile isminiz temizlenmiyor, üstünde kalıyor o damga. Damgadan kurtulmuyorsun sadece maaşını alıyorsun. Benim 17 yıllık hizmetim var, sigortalı olamıyorum şu an. 25 yıla tamamlamam lazım emekli olmam için, nasıl emekli olucam? Özel sektör de özgür değil ki Türkiye’de, bunu Avrupalılar anlamıyorlar. Ne olacak kamuda çalışma, özel sektörde çalışırsın gibi düşünüyorlar.”*

43 yaşında, erkek, hukukçu bir akademisyen, bazı arkadaşlarının çaresizlikten BİM, A101 gibi marketlere başvurduklarını ve mağaza müdürlerinin aranıp , *“siz kimi işe aldığınızın farkında mısınız, emin misiniz bu kişiyi işe alacağınızdan”* diye tehdit telefonları açıldığını belirtmiştir. Söz konusu tehditlerin küçük işyerlerine de yapıldığını belirten bir başka katılımcı, yaşadıklarını şöyle özetlemiştir, *“Karşı komşumuz emlakçı, onun işinde çalışmak istedik, onlar bir şekilde tehdit edildi, korkutuldu. Orada çalışamadık, bazı işverenler “sizi çalıştırsak ertesi gün sivil polisler gelip bizi tehdit eder, soruşturmanız olmamış dahi olsa, dinlemezsek, maliyeciyi gönderiyor, dinlemezsek kayyum atıyor” dediler.” (Erkek, 51, bakanlıkta katip, 5 yıl)*

Özel sektörde de kapıların yüzlerine kapanmasına karşı toplumdan, *“bu bir haksızlık özel sektörde de çalışmanız engellenemez “* gibi bir yaklaşımla karşılaşmadığını belirten bir katılımcı, yaşadığı iş arama deneyimi şöyle özetlemektedir: *“İnsanlar evet anlıyoruz mağdur edildiniz ama bizim de yapabileceğimiz bir şey yok diyorlardı. Psikolog olarak iş alanım geniş, rehabilitasyon merkezlerinde, dershanelerde, okullarda çalışabilirim, buralara başvurduğum, görüşmeye gittiğimde ihraç edildiğimi söylüyorum, milli eğitime bağlıyız yarı yarıya, siz ihraç edildiğiniz için bizimle çalışamazsınız dediler. 5-6 başvuru yaptım sonra devam ettirmedim hepsinden aynı yanıtı aldım. ” (Kadın, 31, Kamuda uzman, 5 yıl)*

²⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3294.pdf>

²¹ Madde 21/2:Herkesin, ülkesinde kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı vardır. Erişim: <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>

Katılımcıların bir kısmı iş başvurularında ihraç edildiklerini gizlemeyi denemişlerdir. Bir şekilde KHK'lı oldukları öğrenildiğinde olumlu durumun olumsuzla döndüğü, işverenlerin kendilerini işe almaktan korktuklarını belirtmişlerdir. 44 yaşında, kadın bir emniyet mensubu bu durumu şöyle ifade etmiştir: *“İş başvurusunda baştan söylüyorsun ben başımı belaya sokamam diyor, söylemiyorsun bir şekilde KHK'lı olduğun anlaşılınca yine işten çıkarıyorlar, söyleyen bir türlü söylemesen bir türlü.”*

İş başvurularına hiçbir cevap alamamanın yarattığı moral bozukluğu ile başvuru yapmamaya başlayan KHK'lular olmuştur. Bunun olumsuz etkilerini, 38 yaşında, psikoloji lisansı yapmış bir barış akademisyeni şöyle özetlemiştir: *“Olumsuz geri bildirimler aldığınızda ya da hiç geri dönüş almadığınızda siz başvuru yapmamaya başlıyorsunuz. Bunun psikolojik etkileri olmaya başlıyor, haftasonu, hafta içi, gece, gündüz kavramlarınız olmamaya başlıyor ve bunun beraberinde getirdiği psikolojik etkiler oluyor, depresyondan çok daha ağır şeylere giden sonuçlar oluşuyor.”*

Bazı katılımcılar ise başvurularında ya da görüşmelerde KHK'lı olduklarını belirtmeyi tercih etmişlerdir. Bu durumda çoğunlukla hiçbir şansları kalmadığını vurgulamışlardır. Bazı durumlarda, başvuru sırasında ihraç edildikleri öğrenildiğinde hemen başka bir çalışma modeli önerildiğini belirtmişlerdir; sigortasız, düşük ücret ve uzun çalışma saatleri gibi.

Sonuçsuz ve yıpratıcı iş arama deneyimlerine tanık olan, duyan bazı KHK'lular ise iş aramaya hiç yeltenmeden, kendi niteliklerinin çok altında işler yapmaya razı olmuşlardır.

Aşağıda katılımcıların iş arama, başvuru süreçleriyle ilgili deneyimledikleri çarpıcı durumlara ait birkaç örnek yer almaktadır.

“Çok moral bozucuydu, ayda 300 lira gelir getiren evde yapılacak bir boncuk dizme işini bile KHK'lı olduğum için vermediler. Ben iş görüşmelerinde baştan söylüyordum KHK'lı olduğumu. KHK'lı olduğumu öğrenince olumsuz sonuçlanıyordu görüşmeler, hatta görüşmeden kovulduğum bile oldu.” (Kadın, 53, belediyede memur, 11 yıl)

“İzmir’de bir kolej var, oraya okula görüşmeye gittim, internete benim TC numaramı girdiklerinde, “bu personel görevlendirilemez” diye kırmızı ünlem işaretli bir ibare çıktı. 20-25 civarında koleje başvurduğum, hepsinden aynı cevap geldi, KHK ile ihraç edildiğimi söylediğimde kusura bakmayın çalışamayız şeklinde dönüşler yapıldı.” (Kadın, 51, 19 yıllık öğretmen)

“Bir iş başvurusunda sözlü tacize uğradım, gayet olumlu geçti görüşme, işe alabileceklerini söylediler, koşulları da iyiydi, ben de yapabileceğimi düşündüm ancak görüştüğüm kişi gayet açıkça müşterilerle görüşmelerimde benden farklı şeyler bekleyebileceğini söyledi. Bunu yaparken şunu düşünüyor, “ya zaten bu çaresiz, zaten tek başınadır”, bir etiket vardı üzerimizde, “bu gidip iş bulamaz” diye düşünüyordu.” (Kadın, 36, belediyede memur, 5 yıl)

“Korkuyorlar, herkes korkuyor. Denetlemeye gelirler, baskı yaparlar neden KHK'lı çalıştırıyorsun diye, toplum bir korku girdabına girdi. Canı sıkılan, canı sıkılanı istediği gibi şikayet ediyor, teröristlikle suçluyor. Eski dayanışma ve hoşgörü geleneği ortadan kaldırıldı, varsa yoksa devlet, “devlet hata yapmaz, bunu yaptıysa sen kim bilir ne yaptın”, bizler bir gecede sokaklara atıldık, ağaç kökü yemeye mahkum edildik. Bizi hapsettiler, biz kendimizi kurtaramıyoruz, ben hiç umutlu değilim, bu sorunun kolay çözüleceğini düşünmüyorum.”(Erkek, 54, 13 yıllık sağlık çalışanı)

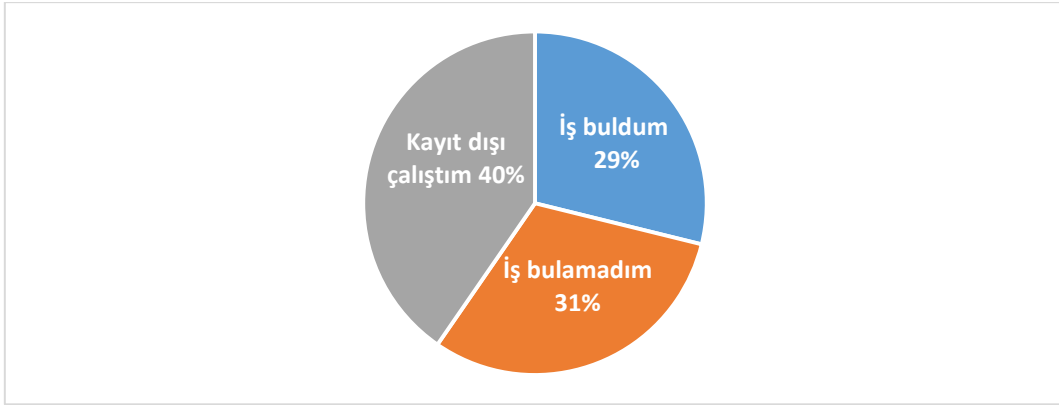
“İnternette, kendi iş alanımla ilgili, kurumsal yerlere başvurduğum. 20-30 başvuruda bulunmuşumdur toplam. Hiçbirinden cevap bile gelmedi, hiç iş görüşmesine çağırılmadım. CV’de kamudan ayrıldığım yer aldığı için , muhtemelen CV’den KHK'lı olduğumu anlıyorlar. 9,5 yıl kamuda çalıştığımı biliyorlar. Onca başvuruma hiç cevap alamadığım için ayrımcılığa maruz kaldığımı hissettim. Kendi alanımda deneyimliyim, programlara, ürünlere hakimim, 9,5 yıl bir devlet hastanesinde çalışmışım. Diyelimki 2 yıllık bir deneyim isteniyor iş ilanında ama bana cevap bile vermiyorlar, bu bence bir ayrımcılık.” (Erkek, 39, 10 yıllık sağlık çalışanı)

“Bir sürü yere başvurduğum, en az 150 kuruma başvurduğum. TC kimlik numarasından soruşturma yapıyorlar ve KHK’lı olduğunu görüyorlar. Bazıları görüşmeye çağırdı, benim alanımda deneyimli insanlara çok ihtiyaç var aslında. %47 engelliyim, şeker ve tansiyondan engelim var, beni engelli kadrosunda da gösterebilirler ama buna rağmen hiç cevap gelmedi. Kaç para verirsiniz verin çalışırım diyorum, öcü gibi bakıyorlar, anlıyorum korkuyorlar ama bu kadar da olmaz, ne yapacağız biz? Hala başvuruyorum, son 1 senedir hiç görüşmeye çağıran yok.”
(Erkek, 50, sendika yöneticisi)

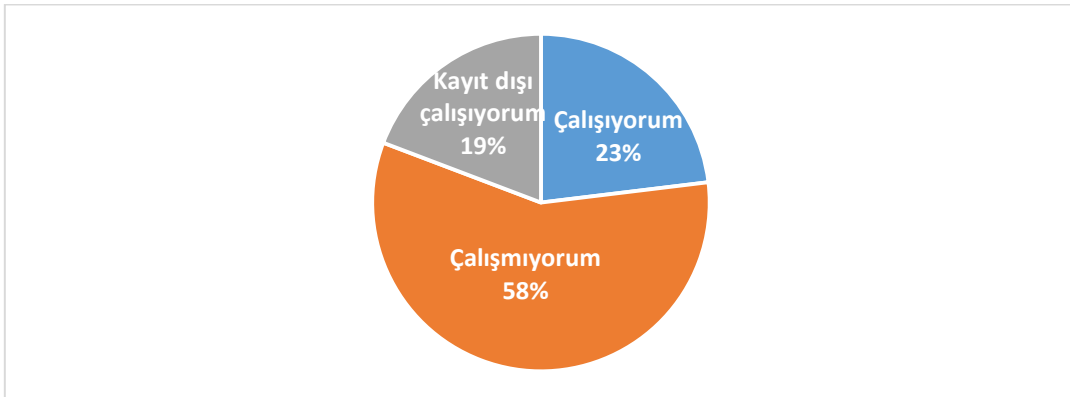
2.2.4 İhraçtan sonra çalışma yaşamı ve sosyal dışlanmışlık

“Taksicilik, markette şöförlük, fotoğraf çekimi yaptım. 1,5 yıldır ön muhasebe yapıyorum. Ayrıca yumurta satıyorum, dondurma satıyorum eski öğrencilerime, mahalledeki tanıklara. Ben öğretmen olmasam ne iş yapardım diye sorardım kendime, bir cevap bulamazdım. Şimdi bunu canlı olarak yaşıyorum.”
(Erkek, 45, 16 yıllık öğretmen)

KHK mağduru katılımcıların, ihraç edildikleri tarihten bu yana ancak %29’u sigortalı, düzenli bir iş bulabilmiştir. Bu grup içinde kendi işini kurabilen, sadece 2 kişidir. %40 kayıt dışı, sigortasız, düşük ücretli, geçici işlerde çalışmıştır. %31 ise hiç iş bulamamış, hiç çalışmamıştır.

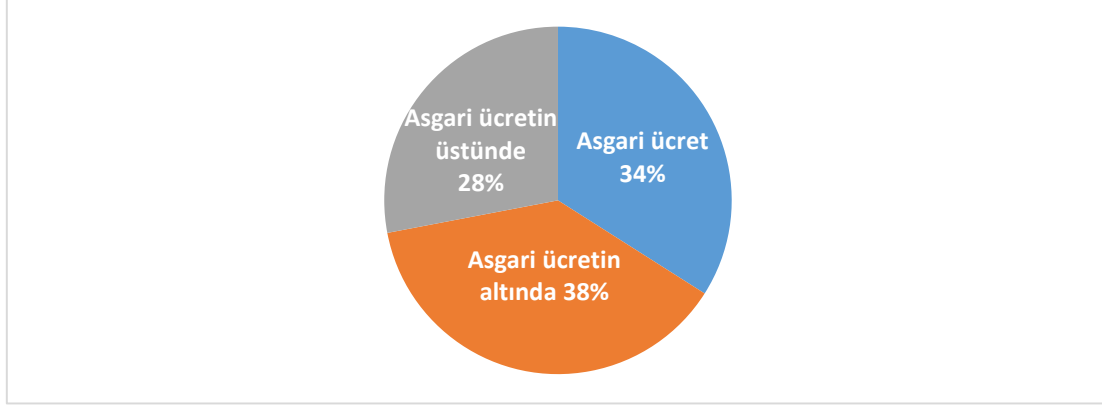

Çalışmamızın yapıldığı dönemdeki, mevcut durumu analiz ettiğimizde, sadece %23 sigortalı, düzenli bir işte çalışabilmektedir. Katılımcıların önceki işleri ve nitelikleri dikkate alındığında düzenli bir işte çalışma oranının ne kadar düşük olduğu daha iyi anlaşılabilir. Öte yandan, kayıt dışı çalışmakta olanların oranı %19’dur. Katılımcıların yarısından fazlası (%58), mevcut durumda herhangi bir işte çalışmamaktadır.

Şu anda %19 olan kayıt dışı çalışma oranı, ihracın yaşandığı tarihten günümüze kadar olan dönem düşünüldüğünde %40'dır. Bu durumun, kişi bakımından ihlallere yol açmasının yanı sıra, kayıtdışı istihdamın artması ve vergi kaçırılması gibi toplumun genelini ilgilendiren boyutlarına da dikkat çekmek isteriz.

Bazen birkaç işte birden çalışmak zorunda kalan KHK'lılar için çalışma koşulları genellikle çok ağır ve yıpratıcı olmuştur. İş bulabilen katılımcıların %38'i asgari ücretin altında ücret aldıklarını belirtmişlerdir. %34 asgari ücret alırken, asgari ücretin üzerinde ücret alanların oranı %28'dir. (Kişi sayısı 32)

KHK'lılara genellikle günde 12 saati bulan uzun çalışma saatleri, haftada 6-7 gün çalışma ve birkaç kişinin yapacağı işi tek başına yapma gibi koşullar dayatılmıştır. Tüm bunlarla birlikte güvencesiz, sigortasız ve düşük ücretlerle çalıştırılmışlardır.

Bazı durumlarda katılımcıların kendileri özellikle sigortasız çalışmayı tercih etmiştir. Çoğu durumda da işlerini kaybetmemek için sigortalı olmayı talep bile edememişlerdir. Yukarıda belirtilen ağır çalışma koşullarını, çarpıcı bir biçimde ortaya koyan bir katılımcı ifadesi aşağıda yer almaktadır:

"Şimdi inşaat malzemeleri satan bir yerde hamaliye işleri yapıyorum. Çok ağır bir iş ama başka bir alternatif yok. Günde 12 saat çalışıyorum, haftanın 6 günü çalışıyorum. Onlar sigortalı yapalım dediler ama ben istemedim, KHK'lı olduğumu biliyorlar, söyledim. İşe iade olma ihtimaline karşı yapmalarını istemedim, sona kalanlar iade olacak diyorlar. Hakkımı almak konusunda engel olur diye düşündüm. Eğer sigortalı olduğum görülürse, "sen başka bir işte çalışıyorsun, sigortalısın" diye haklarımı vermezler diye düşünüyorum." (Erkek, 40, 10 yıllık imam)

Katılımcılar çalıştıkları işlere, ortamlara uyum sağlamakta çok zorlandıklarını belirtmişlerdir. Özellikle ihraç edildiklerini gizlemek zorunda kalan katılımcılar, hayatlarının büyük bir bölümünü yaşanmamış saymak, yok saymak gibi ağır bir yükü de sırtlanmışlardır. 41 yaşında, bir sağlık çalışanı bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Ben söylemedim hiçbir yerde, 2016 öncesi yok hayatımın, bu beni çok rahatsız ediyor, kimseye ihraç öncesi hayatımdan bahsedemiyorum."

Dışişleri Bakanlığında 13 yıl denetçi olarak çalışan bir katılımcı, tezgahtarlık yaptığı fırıncıda iş yeri sahibi tedirgin olduğu için geçmişinden bahsetmediğini ama çalışanların, müşterilerin kendisini tuhaf karşıladıklarını şöyle ifade etmektedir: "Gazete okuyordum boş kalınca, bu tuhaf karşılanıyordu, küfürlü bir ortam, ben onlara göre çok nazik konuşuyordum, müşteriler de merak ediyordu. Geçmişini anlatamama gibi bir durum oluşuyor."

48 yaşında, 17 yıllık bir öğretmen ise asıl mesleğini gizlediğini vurgulamaktadır: “KHK’lı olduğumu kimseye söylemedim, ama çalıştığım emlakçıda tahmin ediyorlardır. Piyasadaki emlakçı profilinden çok farklı olduğumu görüyorlar. En son ne iş yapıyordunuz diye sorduklarında, kargocuydum dedim, öğretmen olduğumu hiç söylemedim. Kendimizden emin olduğumuz için, birgün işime döneceğimi düşünüyorum, sabırla bekliyorum.”

Kişilerin KHK’lı olduklarını gizlemesinin altında yatan asıl neden buldukları işi kaybetmeme isteği ve hatta buna zorunlu olma durumudur. Nitekim, KHK’lı olduklarını söylediklerinde hemen işten çıkartılan katılımcılar da bulunmaktadır. KHK’lı oldukları ortaya çıktığında işlerini kaybeden katılımcılar yaşadıklarını şöyle özetlemektedir:

“Lisans mezunu olunca, daha önce ne iş yaptın diye soruyorlar, öğretmen olduğumu öğrenince niye öğretmenlik yapmıyorsun diyorlar, ilk işimden anlaşıldığı için kovuldum zaten. Sonraki işte sigorta yapmak istediklerinde, kendim söyledim, ben KHK’lıyım diye, firma sahibi “benim şu kadar çalışanı var, hepsini riske atmak olur” dedi. Öğrendiklerinin ertesi günü ben işsizdim.” (Kadın, 40, 16 yıllık öğretmen)

“Çay ocağında garson aranıyor yazıyordu, 2016’da, 50 TL günlük, sigorta yok, işe kabul ettiler, sabah gittim çalışmak üzere, sen ne iş yaptın daha önce dedi, öğretmendim ihraç edildim dedim. Sakın bize bulaşma, beni şikayet ederler dedi. Beni tanıyorsun hiç dedim, ben haksızlığa uğramış, mağdur olmuş bir insanım dedim, çalışıp çocuklarımın rızkını çıkaracağım.” (Erkek, 38, 10 yıllık öğretmen)

Yıllarca masa başı işe alışık olan KHK mağdurları, birdenbire beden gücü gerektiren, ağır işlerde çalışmak zorunda kalınca, kas yırtılması gibi çeşitli fiziksel hastalıklar yaşamışlardır. Bu gibi rahatsızlıklar çalışma koşullarından kaynaklandığı için meslek hastalığı veya işyerinde yaşanan kazalar olarak değerlendirilmelidir. 17 yıl öğretmenlik yapan bir katılımcı, ihraçtan sonra hemen çalışmak zorunda olduğunu ve pazarcılık yapmaya başladığını ancak ağır çalışma koşulları nedeniyle 2 kolunda da kas yırtılmaları olduğunu belirtmiştir. Daha sonra kendi aracıyla yaptığı kargo işinde de kolları çok ağrıdığı için, o işi de bırakmak zorunda kalmıştır. Ağır çalışma koşulları nedeniyle yaşanan ciddi rahatsızlıklara bir diğer örnek de aşağıda yer almaktadır:

“1 seneye yakın bir eve temizliğe gittim, haftada 6 gün. 17 yıl masa başı iş yapmışım, ağır çalışmaya alışık değilim. Bu kadar ağır işleri yapınca kolum hastalandı, bir sabah kalktım kolumu hiç kullanamıyorum.” (Kadın, 44, 17 yıllık polis memuru)

KHK’lıların çalıştıkları yerlerde yaşadıkları ayrımcılık sigortasız çalıştırma, uzun çalışma saatleri ve ağır çalışma koşulları ile sınırlı değil. Bazı katılımcılar işverenlerin KHK’lı oldukları için kendilerinin o işe mecbur olduğunu düşünerek düşük ücretler verdiklerini ve maaşlarını geciktirmiş ya da hiç vermemiş olduklarını belirtmişlerdir.

“Bir kreşte servis şöförü olarak çalıştım, 1 aylık paramı vermediler, beni işten çıkardılar, “sen nereye gideceksin zaten teröristsin” dediler” (Kadın, 44, 17 yıllık polis memuru)

“Ön muhasebe işiydi, asgari ücret verdiler, 3 ay çalıştım, bir ay maaşımı verdi, sonra vermedi, baktım o da sıkıntılı. Oradan da ayrıldım, paramı alamadığım için baya bir zorladım, arabulucuya gittim, yine ödemedi, icraya verdim. Adam vermem diyor, “sen devletin nezdinde çiziksin, devlet seni mi kaale alır, beni mi kaale alır, sen kimsin ” diyor. (Kadın, 36, belediye memuru, 5 yıl)

“Kısa bir süre petrol istasyonunda çalıştım, 3 kişinin yapacağı işi tek başıma yapmaya başladım. Hem görüyorlar çalışkan ve dürüst bir insansınız, hem de KHK’lısınız, onlara mecbur olduğunuzu biliyorlar, başka bir iş bulmanızın çok zor olduğunu biliyorlar. Ve size 3 kişilik iş yaptırıyorlar” (Erkek, 45, 16 yıllık polis memuru)

“Çok başvuru yaptım, başından açık açık söylüyordum ihraç olduğumu, başka bir çalışma modeli öneriliyordu, parça başı, sigortasız, düşük ücret, ücretimi alamadığım zamanlar da çok oldu. Bir iş alıyorum, 1 ay sürer diyorlar, ama 2 ay sürünce yine bir aylık ücret veriliyordu, konuşulmayan şeyler ekleniyor, ekstra yükler çıkıyordu. Bizim sektörde zaten bir güvencesiz çalışma var ama KHK’lı olunca bu sorunu 2 katı yaşamış oluyorum. Parayla ilgili hep sorun yaşıyorum, paramı ne zaman alacağım belli değil, istiyorum iş bitince, isteyince sorun oluyor, aslında istedikleri hiç para vermemek herhalde, parayı isteyip hakkını arayınca bir daha iş yapmıyorlar seninle.” (Kadın, 44, kamuda mimar, 3 yıl)

“Nasıl bana muhtaç, ayrılmaz diye düşünüyor. KHK’lıların durumlarını kullanma, birikimlerini en üst seviyede kullanıp, en düşük maaşı verme konusuna karşıyım. Ondan dolayı benden bu kadar dedim. 4,5 yıl çalıştım orada. Oranın adli, hukuki her şeyi bana geçti, fabrikanın beyni oldum, hafızası oldum. Ondan dolayı da artık kusura bakma asgari ücretle olmaz dedim” (Erkek, 37, 15 yıllık polis memuru)

Yaşadıkları şehri, memleketlerini terk etmek zorunda kalan KHK’lıların, çalışmak için gittikleri yeni yerlerde iş bulabilmeleri, bir düzen kurabilmeleri de kolay olmamıştır. Çalıştığı belediyeden ihraç edilen ve memleketinde iş bulamayan bir katılımcı Bodrum’da inşaat işçiliği, Aydın’da tarım işçiliği, Erzurum’da baraj inşaatında çalıştıktan sonra memleketine geri döndüğünü belirterek “Benim evim burasıdır, ben burada kalmak istiyorum dedim ama memleketimde yine iş bulamadım ve İstanbul’a geldim. Bir çay bahçesinde iş buldum, günde 12-13 saat çalışıyordum, işyeri sahibi gece 3’de mesaj atıyordu, şu saatte gel diye, gitmek zorundaydım. Düşmanımın çekmesini istemem bu durumu, çevremdekilerin sadece bir saat yaşamalarını isterdim, o kadar kötü şeyler yaşadım” demiştir.

Bir diğer katılımcı şehir değiştirme deneyimini şöyle anlatmıştır:

“ En son görev yaptığım yerde olmak istemedim. Ege’de bir yere taşındık, zaten burası yaşamak istediğim yerd, Ama yine de buraya geldikten sonra işler o kadar kolay olmadı, bunlar çok zor şeyler, her şeyimizle sıfırdık, çocuklarımız okula gidecek, hangi okula gidecek bilmiyoruz, o kadar lanetli bir süreç ki, insanlara kendimizi nasıl anlatacağız, baban ne iş yapıyor sorusuna çocuğun vereceği bir cevap yok.”(Erkek, 37, 15 yıllık polis memuru)

Akademisyenlerin çoğunlukla özel sektörde iş aramadıkları gözlenmiştir. Çevirmenlik, sivil toplum projeleri, hak savunuculuğu gibi alanlarda çalışmayı seçmişlerdir. Yaşamını hak savunuculuğuna adanmış 2 akademisyen katılımcı, ihraç sonrası deneyimlerini şöyle özetlemiştir:

“Özel sektörde çalışmayı hiç düşünmedim, başvurduğunuz zaman muhtemelen o iş için fazla kalifiye olacaksınız, size soracaklar niye bu işe başvurduğun diye, siz de anlatacaksınız, duyunca sizi işe almak istemeyecekler. Çünkü siz damgalısınız. Hiç bunlarla enerji kaybetmek istemedim ben, başka alternatiflerim vardı, ama bu alternatifler olmasaydı simit de satardım, hiç öyle bir gocunmam yok. Hayat devam ediyor. Hak savunucusu olmaya öğrenciyken karar verdim, başıma bir gün bunun geleceğini biliyordum. Ama acımadı mı, acıdı hem de çok acıdı, acısa bile ayağa kalkmayı biliyoruz. Yanlış bir şey yapmadık, hiçbir pişmanlığım yok.” (Erkek, 43, 18 yıllık akademisyen)

“Öteden beri üniversitedeki işimi meslek olarak değil yaşam biçimi olarak gördüğüm için kendime ek bir meslek de seçmiştim. Kitap çevirmenliği, konferans çevirmenliği diye. Beni açığa aldıklarında yayınevine gittim, bana bir kitap çevirisi verin dedim, zaten söylüyorlardı, kitabı aldım çeviriye başladım, normal işime devam ediyor gibi oldum ve bu anlamda hiçbir sorun yaşamadığımı düşünüyorum, tabi bu durumun iç dünyamda yarattığı tahribatı saymazsak. Hiç iş aramadım desem yeridir, eskisine göre daha az gelirim var ancak hala çalışıyor olmak bile iyi, zira bu imkanı olmayan çok arkadaşım var.” (Erkek, 38 , barış akademisyeni, 8 yıl)

Tıp profesörü, kadın barış akademisyeni, kıdemli profesör olmasına 1 yıl kalmışken ihraç edilmiş ve bir süre sonra çalışmak durumunda kalmıştır, tanınmış, özel bir hastaneye yaptığı ilk ve son iş başvurusunu şöyle özetlemiştir: *“2 ay deneme süresi önerdiler bana. Ben oraya gidecektim, raporlar nasıl çıkartılıyor bir öğrenin diyor, nasıl rapor yazılır bakın. Ben de dedim ki, siz kiminle konuştuğunuzu zannediyorsunuz, pardon dedim, ben binlerce rapor çıkarmış bir insanım, siz benim raporlarımı gördünüz mü, kimin raporuna bakacağım, nasıl bir mantık bu dedim. Özelde insanları bir kenara sıkıştırıp sömürüyorsunuz, beni de sömürmenize izin vermeyeceğim dedim. Bu koşulları kabul etmeyip onurumla yaşamayı tercih ederim dedim.”*

Tüm bu aktarılanlar, ihraç sonrası süreçteki çalışma yaşamında karşılaşılan sosyal dışlanışlığın-istisnai 1-2 kişi hariç-yoğun bir biçimde görüldüğünü anlatmaktadır. KHK mağdurlarının ihraç edilmeden önce yaptıkları işler ve nitelikleri düşünüldüğünde, maruz kaldıkları hukuksuz ve keyfi uygulamaların özel sektör tarafından da devam ettirildiği ve kullanıldığı görülmektedir

KHK mağdurlarının iş ararken ve çalışırken maruz kaldıkları ayrımcılık, AİHS ve AB hukukunda tanımlanan “doğrudan ayrımcılığa” bir örnektir. Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuk El kitabında doğrudan ayrımcılık şöyle tanımlanmıştır: *“Doğrudan ayrımcılığın odağında bir bireyin farklı muameleye tabi olması vardır. Bundan ötürü, doğrudan ayrımcılığın ilk özelliği istenmeyen muamelenin kanıtıdır. Bu El Kitabında atıf yapılan davalardan verilebilecek örnekler şunlardır: bir restorana veya dükkâna kabul edilmeme; daha düşük emekli maaşı veya daha az ücret alma; sözlü istismara veya şiddete uğrama; bir kontrol noktasında girişin reddedilmesi; daha ileri veya daha erken emeklilik yaşına tabi olma; belirli bir mesleğe alınmama; miras hakları talep edememe; genel eğitim sisteminden dışlanma; sınır dışı edilme; dini semboller taşımaya izin verilmeme; sosyal güvenlik ödemelerinden mahrum bırakılma veya bunların iptaline maruz kalma.”*²²

KHK’lıların iş arama sürecinde ve çalışma yaşamında karşılaştıkları hak ihlalleri, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yükümlülüklerine giren ve temel insan haklarından biri olan “çalışma hakkı” ile ilgili İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 23. ve 24.maddelerine de aykırıdır. KESK’in 17 Kasım 2014 tarihli makalesinde vurguladığı gibi *“Sözleşme hiçbir şekilde zorla bir işte çalıştırılmama veya bir işi yapmaya zorlanmamanın yanı sıra herkesin bir işe erişimini güvence altına alan bir koruma sistemine erişebilmesinin yanı sıra işten adil olmayacak şekilde yoksun bırakılmamayı da içermektedir.”*²³

²² https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf (bkz sayfa 22-23)

²³ <https://kesk.org.tr/2014/11/17/calisma-hakki-temel-insan-haklarindandir/>

2.2.4.1 Kendi işini kurmayı düşünenler, kurabilenler

Katılımcıların çoğu (%69), ihraçtan sonra işsiz kaldıkları dönemde kendi işlerini kurmayı hiç düşünmemişlerdir. %31 kendi işini kurmayı düşünmüş ancak bu grup içindekilerin çoğu da böyle bir girişimde bulunmamıştır. Katılımcılardan sadece 2 kişi şirket kurmuştur ve geçimlerini kendi işleriyle sağlayabilmektedirler. 3 kişi de kendi evlerinde ya da bir başkasının ofisini paylaşarak psikolojik danışmanlık yapmaktadır.

İş kurabilen ya da kurmayı düşünmüş olan katılımcıların deneyimleri ve görüşleri aşağıda yer almaktadır.

“Ben kendi üzerime ofis açamam şu anda, resmi olarak açarım ama 3 ay sonra gelir taciz ederler. Arkadaşlarım psikolog, ofis açtılar, KHK’lıların çocuklarına da destek veriyorlardı, neden KHK’lıların çocuklarına yardım ediyorsun diye hem iş yerini kapattılar, hem de yargılandılar, hüküm yediler.” (Erkek 50, sendika yöneticisi/psikolog)

“ Benim kurduğum bir danışmanlık şirketinde 3 kardeş birlikte çalışıyoruz, bir şekilde geçimimizi sağlıyoruz. Birçok alanda bilirkişi olabilirim, sözleşme hukukunun bütün alanlarında, inşaat mühendisliği, adli bilişim ve bilişimin bütün alanlarında yapabilirim. Ama bunların hiçbirini yapamıyorum şu anda. KHK’lılar bunların hiçbirini yapamıyor. Ocak 2018’de ben takipsizlik aldım ancak o zamandan bu yana hiçbir hakkımı alabilmiş değilim. Avukatlık ruhsatım da iptal edildi. İnsanlar benimle çalışırken tedirginlikle çalışıyorlar, başkasının 5 liraya yaptığı işi ben 1 liraya yapıyorum.” (Erkek, 43, Silahlı Kuvvetlerde denetçi, 16 yıl)

“Kırtasiye devraldık, hiç esnafılık yapmamış biri olarak ticareti bilmiyordum. Çok uğraştık, bir müşteri portföyümüz oldu sonunda, orada da şunu yaşadım, okullara gidemiyordum, psikolojik olarak, çekinme de diyebiliriz ama KHK psikolojisi etkilemişti. Bir müşterimiz dedi ki, öğretmenler odasında herkes birbirinin açığını arıyor, öğretmen bunu söyledi, gelip bizden alışveriş yapmaya çekiniyordu.” (Erkek, 43, Bakanlıkta iç denetçi, 13 yıl)

“2 ay sonra kendi işimi kurdum. Yaşadığım yerde herhangi bir dışlanmışlık, ayrımcılık olmadı. Devlet dairelerinde herhangi bir sorun yaşamadım. Elimde bir miktar para vardı, büyük bir risk aldım, hiç bilmediğim bir işe atıldım. 3,5 yıla yakındır bu işi yapıyorum, kazancım iyi. Sancılı bir süreçti ihraç sonrası, 3 aylık bir bebek, ev ipotekli, yaşamımızı ipotek altına almışlardı, annesinden doğmamış bebeklerin bile hayatları ipotek altına alındı. Biz hep borçlanarak bir şeyler yaptık. Ben de KHK’lıları alıyorum işe” (Erkek, 35, belediyede uzman, 5 yıl)

Yukardaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, KHK’lılar, kendi işlerini kurmak konusunda da son derece ciddi engellerle karşılaşmışlardır. Bunlardan biri ihraç edilmeden önce sahip oldukları uzmanlıklarını kullanamıyor olmalarıdır; bilirkişilik yapabilmelerinin yasaklanması, avukatlık ruhsatlarının iptal edilmesi gibi. Ayrıca KHK’lı olmanın getirdiği etiketleme, piyasaya göre işleri çok daha ucuza yapma zorunluluğu ve çok az müşteriyle çalışabilme gibi riskleri de beraberinde getirmektedir.

Öte yandan bankadan kredi alma güçlüğü, KOSGEB’den destek alamama ve sosyal çevrelerini kaybetmiş olmaları da KHK’lıların kendi işlerini kurabilmelerinin önünde duran engellerdir. İş kurmayı düşünenlerin %75’i herhangi bir bankadan kredi almayı düşünmemiştir. Kredi alabilen sadece 3 kişidir.

2.3 Malvarlığına ve banka hesaplarına tedbir konulması

Katılımcıların %12'si malvarlıklarına tedbir konulduğunu ya da bankadaki paralarının bloke edildiğini belirtmişlerdir. Bir katılımcı, bankadaki döviz hesabının 2 yıl bloke edildiğini, ilk bloke edildiğinde paranın TL'ye çevrildiğini ve bu açıdan da kayba uğradığını belirtmiştir.

İhraçtan sonra, 10 ay boyunca bankadaki parasının bloke edildiğini belirten bir başka katılımcı, kredi ödemelerini yapamadığını ve sonunda icralık olduğunu, çok fazla gecikme faizi ödediğini belirtmiştir.

Eşi hapisanede olan bir kadın katılımcı, Bank Asya'daki hem eşinin hem de kendisinin hesaplarının hala bloke olduğunu, bu konuda hiçbir hukuki mücadele veremediklerini vurgulamıştır.

9 ay boyunca evine ve arabasına tedbir konan bir katılımcı, kredi kartının da iptal edildiğini belirtmiştir. İhraçtan sonra 100 gün devam eden sigorta bitince, sağlık hizmetlerinden yararlanmak için gelir testi yapılmasını talep etmiş ve aylık ödemeleri yapmak istemiştir, ancak bu başvurusu da kabul edilmemiştir. Katılımcı sonuçsuz kalan bir yeşil kart başvurusu olduğunu da vurgulamıştır.

Eşi de KHK'lı olan bir kadın katılımcımız, kredi taksitlerinin hepsini ödediklerini, ancak evlerinin hala ipotekli olduğunu, ipoteğin kaldırılması için Adalet bakanlığından onay beklendiğini belirtmiştir.

Kredi kartı olan bütün katılımcılar, ihraçtan sonra kredi kartlarının kendilerine haber verilmeden kapatıldığını, kartlarının kapatıldığını alışverişlerinde öğrendiklerini vurgulamışlardır.

Hukukun üstünlüğüne riayet edilen bir sistemde yargı tarafından tespit edilen suçlarda dahi yaptırım sadece ilgili kişi ve ilgili fiille sınırlı olmaktadır. Ancak, katılımcıların aktardığı deneyimler, yaşadıklarının bu evrensel kuralı ihlal eder nitelikte olduğuna işaret etmektedir.

2.4 Hem kadın hem KHK'lı olmak

Kadın katılımcıların bir kısmı ekonomik bağımsızlıklarını ve statülerini kaybetmekle, kadınlar üzerindeki toplumsal baskıyı daha çok hissettiklerini, özgürlüklerini kayb ettiklerini vurgulamışlardır. Aileleri, yakın çevreleri kendilerinden tamamen kadınlık rollerine geri dönmelerini beklemişlerdir.

"İşe ilk gidişimde hazırlanırken elim ayağım dolaştı, iş yerinde tek kadını, hem komşularım ne der, boşanmış bir kadını. Dolapta uzun etek aradım, anne penyesi aradım, en uzun başörtümü aradım, makyaj yapmadım, kızıma sordum, kızım çayçı teyzeye benzedim mi diye, bir süre sonra çok üzüldüğümü farkettim, o kadar yaşlı değilim, hala kadını. Bu işyerinde hep öyleydim ama daha sonra namuslu bir kadın olduğumu kimseye kanıtlamak zorunda değilim diye düşündüm" (40, 16 yıllık öğretmen)

Çalışırken daha fazla saygı gördüğünü vurgulayan bir kadın katılımcı, duygularını şöyle ifade etmiştir: *"Şimdi bağımsız davranmama laf söyleyebiliyorlar, şimdi sadece çocuk bakmak zorunda olan, onların gelini olan birisiyim ama ben onlara kulak asmıyorum."(40, 12 yıllık öğretmen)*

Bir başka kadın katılımcı ailesinin kendisini korumak adına baskı uygulayabildiğini, kendileriyle birlikte yaşamasını talep ettiklerini belirtmiştir: *"Onlardan para isteyemememin bir nedeni de bu aslında. Bir lüks gibi oluyor tek başına yaşamak, biz sana bir şey sunuyoruz sen daha fazlasını istiyorsun gibi algılanabilir."(44, kamuda mimar, 3 yıl)*

Kadın olarak ne kadar seslerini çıkartırlarsa çıkartsınlar bir bariyer olduğunu, erkeklere oranla 10 kat çaba sarfetmeleri gerektiğini vurgulayan bir katılımcı konuyu şöyle özetlemiştir: *"Derneklerde, sivil toplum kuruluşlarında dahi erkekler bizim sesimizi bastırmak için ellerinden geleni yapıyorlar, çok daha fazla çaba sarf ederek toplumda var olabiliyoruz." (44, barış akademisyeni)*

Profesyonel hayat bittiğinde, rutin işlerin kadınların hayatlarının çok büyük bir bölümünü doldurduğunu belirten bir barış akademisyeni şunları söylemiştir, “Kadın olmasaydım belki daha verimli bir şekilde geçirebilirdim bu dönemi, kadın olunca hayatınızın çok büyük bir kısmı doluyor rutin şeylerle. Profesyonel hayatınız bittiğinde bu rutin işler hayatınızın çok büyük bir kısmını almış oluyor. Çok büyük bir çaba sarfetmiyorsunuz alanınızı genişletmek üzere, derinleştirmek üzere. Bu tabii toplumsal rollerle ilgili ama kadın olarak bizler de bunu çok kolay benimseyip, profesyonel hayatımızı gittikçe sınırlandırmış oluyoruz.” (55, barış akademisyeni, 5 yıl)

İhraçtan sonra apartman görevlisi için “hocadan yengeye” dönüştüğünü vurgulayan bir barış akademisyeni, deneyimlerini şöyle özetlemiştir: “Hazır evdesin çocuk doğur, hazır evdesin ev işlerini daha çok sahiplen, sarma yapmayı öğren, oysa dışardan da olsa akademik kariyerine devam edebilir kadınlar. Benim öyle küçük bir travmam oldu eski eşimle yaşarken, ondan önce bana hocam denirdi hep, bir gün bir baktım apartman görevlisinin bana yenge dediğini farkettim ve çok kötü oldum. Hocadan yengeye dönüşüyorsun. Ama KHK’lı erkek akademisyen hocalığını hiç kaybetmiyor, aksine onu daha çok vurguluyor, öne çıkartıyor. Erkek, çocuk baksa da bu onun için bir statü kaybı olmuyor, artı bir şey oluyor, ama kadın için tamamen kadınlık rollerine geri dönmek anlamına geliyor.”(34, barış akademisyeni, 7 yıl)

Türkiye’nin bazı şehirlerinde kadın olarak iş bulmanın, kadın olarak yaşamının, eşi olmayan bir kadın olarak varolmanın çok zor olduğunu belirten bir kadın katılımcı, eşi hapisanede olduğu için çocuklarıyla birlikte ailesinin yanına taşındığında, yaşadığı zorlukları şöyle ifade etmiştir, “Ben yan komşuma bile KHK’lı olduğumu, eşimin tutuklu olduğunu söylemedim. Ev sahibime de söyleyemedim, eşim yurt dışında dedim, kendimle ilgili bilgileri kimseye söylemedim, çocuklarım da aynı şekilde. 15 Temmuz olmasaydı kendi hayatıma devam edebilecektim kadın olarak. Ama tüm hayatımız altüst oldu. Burada tamamen bir linç kültürü hakim. Kadın kimliği olarak yaşadığım en zor şey buydu.”

İhraçtan sonra, iş görüşmelerinde ya da çalıştıkları yerlerde mobing ve tacize maruz kalan kadın katılımcılar da olduğu gözlenmiştir. Katılımcılar, söz konusu tacizlerin yaşanmasında KHK’lı olmalarının payı olduğunu vurgulamışlardır, yalnız, dışlanmış ve çaresiz oldukları düşünülmüştür:

“İhraç olduğumu iş görüşmesinde söyleyemedim, sonradan mail attım, cevap gelmedi, 2 ay sonra görüştüğüm kişi beni aradı, bir görüşelim ne yapabiliriz senin için bir bakalım dedi, akşam seni gelip arabayla alıcım dedi. Böyle şeyler oldu, bu bir örnek, iş yaptığım birisi bana meyil ediyor, sen beni kullanıyorsun, benim durumumu bildiği için bunu kullanıyor, işi kaybetmemek için sesini çıkarmaz çünkü başka iş bulamaz diye düşünüyor, en az her yıl bir kez oldu bu tarz şeyler. Bunu bilince insanlar, iş konusunda da bir ağırlığınız olmuyor. Benim hiçbir ağırlığım yok, ben daha zayıf duruma düşüyorum, normal bir iş ilişkisi gibi olmuyor artık.”

“Bir kadın yalnız yaşıyorsa, ihraçlıysa, doğru düzgün bir yerde iş bulamıyorsa eğer, bunun içersinde çok farklı şeyler vardır, farklı şekillerde geçimini sağlıyordur diye düşünüyorlar. Bir okulda iş bulmuştum, benim oraya girmem için referans olan arkadaşım tarafından da sözlü tacize maruz kaldım ve benim işten çıkarılmamı sağladı. Ben sonra çok ciddi bir depresyon yaşadım. Sonra düşündüm, ben kültürlü bir insanım, nerede konuşmam gerektiğini biliyorum, emekçiyim, işimi hakkıyla yaparım ama buna rağmen o okula ben kendim olarak giremedim, kendim olarak varoldum ama çıkarken yine o adamın lafıyla çıkarıldım. Böyle bir sistem, sen yüksek lisans okuyorsun, her iki edebiyata da hakimsin. Ama hiçbir şey bir adamın lafı kadar değerli olamıyor.”

Ülkemizde kadın haklarına yönelik durumun zaten ağır olduğu biliniyor. Kadına yönelik şiddet, cinayet ve taciz vakalarına dair hazırlanan raporlar²⁴ durumun vehametini ortaya koymaktadır. Bu durum çalışma yaşamından keyfi bir biçimde koparılan ve dolayısıyla ekonomik gücünü, sosyal statüsünü kaybeden kadınlar bakımından daha ağır sonuçlara yol açmaktadır. Esasen, kadın katılımcıların aktardığı kişisel deneyimler, KHK'ların kadın hakları ve toplumsal cinsiyet bakımından yol açtığı yıkıcı etkilerin sadece ufak bir kısmına işaret etmektedir.

KHK'larla, kadınların CEDAW Sözleşmesi'nin 11. maddesinde yer alan "sosyal güvenlik, güvenli şartlarda çalışma, mesleğini, işini serbestçe seçme, mesleğinde ilerleme" hakkı ve yine CEDAW'ın 3.maddesinde yer alan "kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşit olma" hakları ihlal edilmiştir²⁵.

Söz konusu hak ihlalleri bağlamında, Türkiye'nin de imzalamış olduğu İstanbul Sözleşmesi'nin²⁶ kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı yasaklayan 4. maddesi ve yine kadınlara yönelik ayrımcılığın önlenmesine ilişkin CEDAW Sözleşmesi'nin 2.maddesi ihlal edilmiştir²⁷. Ayrıca İstanbul Sözleşmesi'nin sözlü veya fiziksel tacize yasal yaptırımlar getiren 40. maddesinin de ihlal edilmiş olduğuna dikkat çekilmesi yararlı olacaktır . Söz konusu haklar Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı görev ve yetki alanına girmektedir.

²⁴<http://bianet.org/bianet/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tutuyor>; <https://www.ihd.org.tr/pandemi-doneminde-kadin/>; <https://morcati.org.tr/kadina-yonelik-siddet-nedir/#>

²⁵ <https://www.ihd.org.tr/kadinlara-kar-her-tlayrimcilin-lenmesuluslararasi-slees/>, bkz madde 3, madde 11

²⁶ <https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/229375-istanbul-sozlesmesi-nin-tum-maddeleri>, bkz madde 4 ve 40

²⁷ <https://www.ihd.org.tr/kadinlara-kar-her-tlayrimcilin-lenmesuluslararasi-slees/>, bkz madde 2

2.5 Ötekini anlamaya ve ayrımcılığa dair görüş ve yorumlar

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 1. maddesi şöyle demektedir: “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.”²⁸ Her türlü ayrımcılık, kötü muamele insanlık onuruna aykırıdır.

Özellikle muhafazakar kesimden gelen KHK mağdurları için yaşadıkları ayrımcılık ve toplumsal dışlanma, Türkiye’de uzun yıllardır ötekileştirilen, ayrımcılığa uğrayan kesimleri daha iyi anlayabilmelerini sağlamıştır. Aşağıda ötekini anlamaya, sosyal dışlanmışlık ve “sivil ölüm” olgularına dair görüş ve yorumlar yer almaktadır.

“Ben kendi özeleştiremi vermek istiyorum. Ben yıllarca derneklerde gönüllü oldum, kadınların okumasına çok kıymet verdim. Ama hep kendi mahallem, kendim gibi düşünen insanlara destek oldum. Ötekileştirilmiş insanlar için hiçbir şey yapmadım. Platformlarda KESK’li arkadaşlarla tanıştık, sosyalist, ateist, benim gibi düşünmeyen ama benim için, eşim için mücadele eden arkadaşlarımla tanıştım. Bu süreçte ötekileştirilince başkalarını anladım, ilk kez diğer mahalleye, başka insanlara daha açtım, çocuklarıma da anlatıyorum, onları da böyle yetiştirmek istiyorum. Kendime kızıyorum bunu çok geç farkettiğim için. Umarım ülkemiz daha demokratik olur, herkes kendi kimliğiyle utanmadan, korkmadan yaşayabilir, özellikle kadınlar.” (Kadın, 42, Özel okulda yönetici, 13 yıl)

“Eninde sonunda benim 2 slogan vardı hayatımda beynime kazınan, polis olarak mesleğe başlarken, bu devletin tek sahibi polislermiş gibi eğitildik. Ama ben “susma sustukça sıra sana gelecek” ve “kurtuluş yok tek başına, ya hep beraber, ya hiç birimiz” sloganlarını iliklerime kadar hissettim. Hani Yeşilçam filimlerinde kör bir insanın kafasına bir şey çarpınca birden bire görmeye başladılar, benim için de öyle oldu.” (Erkek, 45, 16 yıllık polis memuru)

“Her şeyden önce insanın ülkesine duyduğu aidiyeti sorgular hale gelmesi çok acı, kendi açımdan en önemlisi bu, 2.sınıf vatandaş olmak, öteki olmak ne demek onu anladım. Bu ülkede her zaman ötekileştirilen insanlar olmuş, ama biz onları anlamamışız ve hep bir bahane bulmuşuz, o da şunu yapmış, bunu yapmış gibi bahanelere sığınmışız. Şimdi kendimi özdeşleştiriyorum onlarla, benim için en büyük kazanım bu.” (Kadın, 40, 16 yıllık öğretmen)

“Bu süreç bana neyi öğretti biliyor musunuz? Gezi’de keşke tarafsız olmasaydım diyorum, bu coğrafyada iyi insan olmak çok zor. Sürekli eziyet çekiyorsunuz, haktan hukuktan nasibini almamış insanlar tarafından yönetiliyoruz, çok acı.” (Kadın, 51, 19 yıllık öğretmen)

“Bu süreçte fark ettiğimiz şeylerden en önemlilerinden biri karşı tarafla aynı fikirde olmasanız da, aynı dünya görüşüne sahip olmasanız, aynı dinden, aynı ırktan olmasanız da, hakikat neyse, doğru neyse, gerçeğin, haklının yanında durmamız gerektiğini öğrendim. Empati dediğimiz şeyi belki daha sık yapmamız gerektiğini düşünüyorum.” (Erkek, 45, 16 yıllık öğretmen)

“Hiçbir zaman ümitsizliğe düşmedim, önce eşim açığa alında, beş gün sonra ben açığa alındım. Bir gün bu zulüm bitecek. Bu zulüm daha önce Dersim’de yapılmış, Ermenilere yapılmış, Kürtlere yapılmış, şimdi de bizim başımıza geldi, şu an onları anlıyorum, bu bana çok şey kattı, insanları ötekileştirmişiz, bu yaşanmasaydı belki bunları anlayamayacaktık. Güzel günler olacak, biz göremeyiz belki ama hiç şüphem yok.” (Kadın, 44, 18 yıllık sağlık çalışanı)

²⁸ <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>

“Akademiden ayrılmadan önce asistan arkadaşlarla konuşmak, vedalaşmak istedim, beni akademiye bağlayan onlardı zaten, onlarla konuşurken o kadar zorlandım ki, ağladım ama baktım karşımda hiçbir reaksiyon vermeyen insanlar var ama biliyorum ilişkim gerçekten iyiydi onlarla, sonradan öğrendiğime göre bölüm başkanı tarafından emir verilmiş, gitmeyin, onunla konuşmayın şöyle yapmayın, böyle yapmayın direktifi verilmiş. Diyeceksiniz ki onlar da yetişkin insanlar, kendi düşünceleri, duyguları yok mu, e yok.” (Kadın, 53, barış akademisyeni, 22 yıl)

“Her taraftan kapılar yüzümüze kapandı, çalışma hayatımız her taraftan engellendi, aile eş dost tarafından da bir dışlanmışlık yaşadık, her taraftan önümüze set çekmişler, ne tarafa dönseniz önünüze bir kapı kapanıyor. Dostlarım da beni dışladı, gözaltına alındığımda bütün numaralarım silindi telefonumdan, çok sevdiğim bir dostum vardı, numarasını ezberlemişim, 15 yıllık arkadaşım. Aradım buldum kendisini, öylesine sessiz, tedirgin, hiç sormadı sen napiyorsun diye. Ama bu süreçte birçok değerli KHK' lı arkadaş edindim.”(Erkek, 33, 5 yıllık öğretmen)

“KHK'lılar olarak çalıştığımız yerlerde içe kapanıyoruz, kendimiz olamıyoruz, kendimizi iyi ifade edemiyoruz. Bu kadarı da olmaz denilebilecek şeylerin hepsini yaşadım, hakaretlere maruz kaldım. Bu sosyolojik açıdan bir felaket, ben psikolojik olarak çökmüştüm bir ara. Geçmişinizi silmek zorunda kalıyorsunuz, benden dolayı sevdiğim insanlara zarar gelmesin diye onlarla ilişkinizi kesiyorsunuz.” (Erkek, 37, 15 yıllık polis memuru)

“Dışlanmışlık konusuna gelince, sen kendini dışlıyorsun önce. Siz kimseyi aramıyorsunuz, kimse de sizi aramıyor, akrabalarınız bile çekiniyor. Çok samimi arkadaşım bile telefonla ulaşamadım, ama ben arkadaşımı anlayışla karşıladım. Evini polis basmıştı.”(Erkek, 48, Başbakanlıkta uzman, 17 yıl)

“Güvenlik soruşturmaları ve KHK'lar soykırımdır biz buna ekonomik, sosyal soykırımlar diyoruz, güçlü olmayanları intihara sürükleyecek ağırlıktadır. Bunu düzeltmek için meclisin harekete geçmesi gerekiyor, adalet istiyorum. Bundan sonraki eylemlerimde de adalet istiyorum, işimi geri istemiyorum, utanıyorum artık, anneler evlatlarının kemiklerini istiyor.” (Erkek, 42, 17 yıllık sağlık çalışanı)

“Güvenlik soruşturması nedeniyle işe alınmayan binlerce insan var, bunu hiçbirimiz bilmiyoruz. Örneğin bir gösteriye katılmış herhangi bir insan, en ufak bir soru işareti varsa kamuda işe giremiyorsun, böyle riskli bir pozisyonu var. Köle gibi oluyor.” (Erkek, 48, Başbakanlıkta uzman, 17 yıl)

“İhraçtan önce Hollanda'daki bir üniversiteden, sonra da kendi doktora tezim için Belfast'ta bir üniversiteden kabul aldım ama gidemedim. Bu ayrımcılık mikro düzeyde beni etkiliyor, makro düzeyde hem hizmet sunduğum kişileri ve kuşaklar boyunca, bugün hizmet sunmadığım insanlar, önümüzdeki 25-30 yıl boyunca hizmet sunamayacağım kişileri etkiliyor. Çok ağır bir ayrımcılık aslında.” (Erkek, 38, barış akademisyeni, 8 yıl)

2.6 Öneriler

2016-2018 OHAL dönemi KHK mağdurlarının yaşadıkları ağır hak ihlallerinin giderilmesi için

Anayasa Mahkemesine, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına ve Adalet Bakanlığına çağırımız:

- KHK'larla ihraç edilenlerin en kısa sürede işlerine dönmelerinin sağlanabileceği tarafsız, bağımsız ve etkili mekanizmalar kurulmalı. Bu mekanizmaların oluşumunda sendikalar, meslek örgütleri vb. ilgili paydaşların görüşleri alınmalı, anlamlı bir biçimde katılımı sağlanmalı. Kurulacak işleyiş şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir olmalı.
- KHK'larla ihraç edilenlerin çalışma yaşamında yaşadığı ihlallere yol açan (etiketleme, damgalama vb.) uygulamalara son verilmeli. İhlal iddiaları hızlıca ve etkili bir biçimde incelenmeli; ihlallere yönelik etkili soruşturma yürütülmeli; failer ve sorumluların hesap vermesi sağlanmalı.

BM İnsan Hakları Konseyi'ne, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği'ne ve Venedik Komisyonu'na çağırımız:

- KHK'larla ihraç edilenlerin durumlarını gündemlerinde tutarak yakından bu sürecin etkilerini takip etmeye devam etmeli.
- Bu alandaki ihlallere düzenli raporlarında yer verilmeli, gerekli durumlarda KHK'lı ihraçların durumuna ilişkin yeni özel raporlar hazırlanmalı, açıklama yayınlanmalı.
- Bu alanda faaliyet yürüten sivil toplum örgütleri desteklenmeli.
- KHK'lı ihraçların çalışma yaşamı, sosyal yaşam, toplumsal cinsiyet vb. alanlarda yaşadığı ihlallerle ilgili BM, Avrupa Konseyi nezdindeki insan hakları birimleri tarafından izlenmeli ve bu çerçevede Türkiye'ye ziyaretler düzenlenmeli.
- Türkiye'deki yetkililerle yaptıkları görüşmelerde yapıcı önerilerde bulunarak, önerilerin nasıl uygulandığı izlenmeli.

Sivil topluma yönelik çağırımız;

- Hukuki açıdan birkaç alanda birden mücadele vermek durumunda kalan KHK mağdurlarına, barolar tarafından gönüllü hizmet verebilecek avukatlardan oluşan ekipler kurulmalı.
- Maddi açıdan ciddi mağduriyetler yaşayan KHK'lılar için (sanat, spor vb. sosyal etkinlikler aracılığıyla) destek kampanyaları düzenlenmeli.
- KHK mağdurlarının kendilerine ve aile üyelerine, gönüllü terapistler tarafından, grup terapileri ya da bireysel terapi yoluyla psikolojik destek verilmeli.
- Yaşadıkları özel sorun alanları ve ihlaller dikkate alınarak, kadınlara yönelik spesifik destek programları ve etkinlikleri düzenlenmeli.
- KHK'ların toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi konusunda çalışmalar, izlemeler yapılmalı.
- Medya ve basın kuruluşları KHK mağdurlarının yaşadığı ihlallere yönelik daha duyarlı olmalı ve bu ihlallere daha fazla yer vermeli.